

EDUKACJA FINANSOWA W POLSCE

Analiza stanu umiejętności finansowych i możliwości ich rozwoju

Sylwia Wrona

Tomasz Gajderowicz

Maciej Jakubowski

Partner raportu:

SPOTDATA

Edukacja finansowa w Polsce

Spis treści

Wprowadzenie: dlaczego edukacja finansowa jest tak ważna?	03
Rozdział I Wiedza i umiejętności finansowe dzieci i młodzieży	05
Wysoki poziom kompetencji finansowych wśród 15-latków	06
Dominująca rola rodziców w kształceniu kompetencji finansowych	10
Widoczny wzrost korzystania z usług i produktów finansowych	16
Niższe kompetencje finansowe młodzieży znajdują odzwierciedlenie w podejmowaniu mniej rozważnych transakcji finansowych	18
Pozytywna relacja między pewnością siebie w dokonywaniu transakcji finansowych a sytuacją społeczno-ekonomiczną i kompetencjami finansowymi	19
Rozdział II Umiejętności finansowe dorosłych	22
Niskie wykorzystanie zaawansowanych instrumentów finansowych	26
Zachowanie ostrożności przy dokonywaniu transakcji	28
Problem z zachowaniem długoterminowej stabilności finansowej	30
Niska podatność na oszustwa	31
Niedobory wiedzy z zakresu cyberbezpieczeństwa oraz inwestowania	32
Rozdział III Zróżnicowanie umiejętności finansowych Polaków	34
Wyższy poziom kompetencji finansowych wśród mężczyzn	34
Związek między sytuacją społeczno-ekonomiczną a kompetencjami finansowymi	35
Niska wiedza finansowa i samopoczucie wśród osób najstarszych i najmłodszych	37
Rozdział IV Modelowe przykłady inicjatyw edukacji finansowej	39
Anglia	39
Kanada	40
Holandia	40
Brazylia	41
Austria	41
Lekcje dla Polski	42
Działania na rzecz edukacji finansowej w Polsce	43
Rozdział V Wnioski i rekomendacje	45
Źródła	47

Wprowadzenie: Dlaczego edukacja finansowa jest tak ważna?

W obliczu rozwijających się rynków finansowych oraz złożoności istniejących i nowo wprowadzanych na rynek produktów finansowych, które są łatwo dostępne dla szerokiego kręgu społeczeństwa, wiedza finansowa nabiera coraz większego znaczenia.

Okres pandemii COVID-19 był kolejnym historycznym momentem, zaraz po kryzysie finansowym z 2008 roku, będącym impulsem do uczenia się i wskazującym, że umiejętności finansowe są kluczowe.

Znajomość finansów jest podstawową umiejętnością życiową (Razen i in., 2021), wpływającą na zdolność gospodarstw domowych do łatwego zarządzania budżetem i mającą znaczenie w zapewnianiu społecznego i gospodarczego dobrobytu. Podejmując codzienne decyzje finansowe, jesteśmy narażeni na coraz większe ryzyko. Jakość decyzji finansowych, które sprowadzają się m.in. do oszczędzania, zadłużania się i konsumpcji, zależy od **świadomości finansowej, łączącej w sobie wiedzę, umiejętności, postawy** (Felipe i in., 2017; Ortona, 2007) i **zachowania** (Kempson, Collard, Moore 2005; Zottel, Perotti, Bolaji-Adio 2013; Atkinson i Messy, 2011; Robson, 2012), które ostatecznie mają doprowadzić nas do osiągnięcia indywidualnego dobrobytu finansowego. Kompetencje finansowe sprowadzają się więc do znajomości produktów i usług finansowych oraz terminów z zakresu finansów, umiejętności matematycznych, stosunku i planów na przyszłość, skłonności do oszczędzania, stosowanych praktyk w codziennym zarządzaniu i planowania budżetu. To, jak przejawiają się nasze wewnętrzne zdolności finansowe, zależy od czynników zewnętrznych, obejmujących zasoby finansowe, dostęp do finansowania, normy społeczne, infrastrukturę finansową oraz istniejące mechanizmy ochrony konsumentów.

Potencjalne korzyści płynące z wiedzy finansowej są wielorakie i występują na poziomie zarówno indywidualnym, jak i całej gospodarki. Dzięki wiedzy finansowej jesteśmy w stanie dokonywać świadomych wyborów finansowych, co ma pozytywny wpływ na stabilność fi-

ansową gospodarstw domowych. Jak wskazują badania (Sconti, 2022), znajomość finansów zwiększa prawdopodobieństwo łatwego wiązania końca z końcem średnio o 8 punktów procentowych (p.p.). Większa wiedza finansowa przekłada się na większą skłonność do planowania, oszczędzania i inwestowania (Lusardi i Mitchell, 2014) oraz lepszą kontrolę nad wydatkami (Van Rooij i in., 2009, 2011). Osoby dysponujące nią gromadzą większy majątek, jednocześnie rzadziej się zadłużają, rzadziej korzystają z kosztownych metod pożyczania, a w przypadku zaciągania pożyczek i kredytów (Lusardi i Tufano, 2009, 2015) dużo lepiej zarządzają ich spłatami. Co ciekawe problemy z zadłużeniem często nie są spowodowane brakiem dochodów, lecz brakiem zrozumienia finansów (Lusardi i Tufano, 2009; Hasting i in., 2011; OECD, 2005). Wynikające z odpowiedniego zarządzania majątkiem niższe opłaty i zadłużenie, wyższy udział w rynku akcji oraz wyższy poziom oszczędności powoduje, że gospodarstwa domowe są bardziej odporne na wstrząsy gospodarcze (Mitchell i Lusardi, 2015). Podobnie w przypadku inwestorów – ci posiadający większą wiedzę inwestują w bardziej zaawansowane aktywa, generując wyższe oczekiwane zwroty. Jednocześnie są bardziej skłonni do dywersyfikacji ryzyka poprzez różnicowanie swoich portfeli (Abreu i Mendes, 2010). **Znajomość zagadnień finansowych ma także kluczowe znaczenie dla ograniczania problemu ubóstwa** (Bank Światowy, 2018). Wzrost znajomości finansów, przejawiający się przedsiębiorczością i korzystaniem z systemów i usług finansowych, może wiązać się ze spadkiem ubóstwa nawet o 6,9% (Koomson i in., 2022).

Osoby, które nie rozumieją podstawowych koncepcji ekonomicznych, odznaczają się kosztownymi zachowaniami gospodarczymi (Sconti, 2022). Nie rozumiejąc sposobu naliczania odsetek, wydają więcej na opłaty

transakcyjne, zaciągają większe długi i ponoszą wyższe koszty kredytów (Lusardi i Tufano, 2015; Lusardi i de Bassa Scheresberg, 2013), przez co ostatecznie pożyczają więcej i oszczędzają mniej (Stango i Zinman, 2009). Brak znajomości finansów ma również skutki w okresie emerytalnym – osoby o niskim poziomie wiedzy finansowej rzadziej planują emeryturę. Jak wskazują Gabaix i Laibson (2009), błędy finansowe dominują wśród młodych i seniorów z najniższym poziomem wiedzy finansowej.

Wiedza ekonomiczna odpowiedzialna za stabilność finansową przyczynia się do dobrego samopoczucia nie tylko ekonomicznego, ale także psychicznego

(De Bruijn & Antonides, 2020; Yu i in., 2021). Trudności finansowe potęgują poczucie niepokoju (Białowolski i in., 2021; Bolognesi i in., 2020), obniżają jakości snu (Ferrera i in., 2021) oraz zmniejszają satysfakcję z życia (Białowolski i Weziak-Białowolska, 2021), czego kulminacją mogą być zaburzenia psychiczne (Richardson i in., 2013). Badania nad pozytywnymi aspektami sytuacji finansowej wskazały z kolei, że korzystne warunki finansowe zwiększają samoocenę i zmniejszają ryzyko depresji oraz wzmacniają pozytywne zachowania zdrowotne, zmniejszając tym samym ryzyko śmiertelności.

Poza skutkami na poziomie indywidualnym edukacja finansowa i idące za nią zachowania wpływają także

na wzrost gospodarczy całego kraju, m.in. dzięki zwiększeniu zwrotu generowanego przez sektor finansowy (Bucci i in., 2022). Różnice w wiedzy finansowej są odpowiedzialne za generowanie nierówności majątkowych zarówno między gospodarstwami (Lusardi, 2017), jak i krajami (Lo Prete, 2018).

Mimo że na świecie obserwujemy trend poprawy kompetencji finansowych, to zgodnie z badaniami wciąż 37 proc. Polaków ocenia swoją wiedzę z dziedziny finansów jako „raczej małą” lub „bardzo małą”. Co więcej, wśród osób w wieku 18–24 lat ten odsetek wzrasta (CBM, 2022).

W niniejszym raporcie omówimy stan edukacji finansowej oraz umiejętności w tej dziedzinie w Polsce wśród dorosłych oraz dzieci i młodzieży. Dodatkowo przeanalizujemy zróżnicowanie umiejętności w społeczeństwie i zidentyfikujemy grupy osób nieposiadające elementarnej wiedzy o finansach, przez co będące bardziej podatne na oszustwa i podejmowanie złych decyzji. Następnie opiszemy modelowe rozwiązania w zakresie edukacji finansowej z innych krajów, które skutecznie podniosły poziom umiejętności i świadomości finansowej. Na koniec zaprezentujemy rekomendacje skoncentrowane na poprawie poziomu edukacji finansowej wśród dorosłych Polaków oraz dzieci i młodzieży.

Rozdział I

Wiedza i umiejętności finansowe dzieci i młodzieży

Polscy uczniowie odznaczają się poziomem kompetencji finansowych powyżej średniej krajów OECD, mimo to wciąż pewne obszary, związane m.in. z kwestiami administracyjno-prawnymi pozostają im mniej znane.

Podstawowym źródłem wiedzy na temat finansów nie jest szkoła, lecz rodzice i krewni. W przypadku dzieci pochodzących z domów o trudniejszej sytuacji ekonomicznej kwestie finansowe są rzadziej poruszane, przez co są one w większym stopniu zależne od działań szkoły. Sytuacja ekonomiczna jest też dodatnio powiązana z pewnością siebie i samodzielnością w dokonywaniu

transakcji finansowych. O ile dziewczęta odznaczają się większą samodzielnością w wydatkowaniu pieniędzy, o tyle chłopcy częściej korzystają z usług finansowych. Mimo widocznego w ostatnich latach wzrostu korzystania z usług finansowych polscy uczniowie wciąż rzadziej korzystają z nich niż ich rówieśnicy z krajów OECD.

Wiedza i umiejętności finansowe dzieci i młodzieży

Wysoki poziom kompetencji finansowych wśród 15-latków

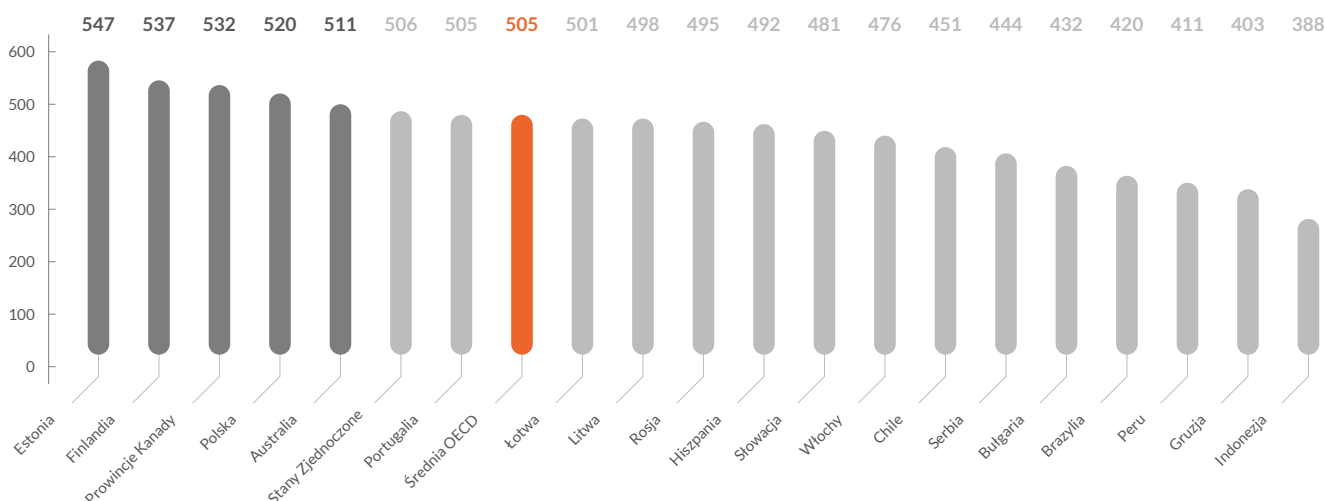
Powszechność instrumentów oraz digitalizacja usług finansowych powodują, że coraz wcześniej stajemy się ich konsumentami. Obecna młodzież w większym stopniu niż jej rodzice, gdy byli w tym samym wieku, musi mierzyć się z wyzwaniami i zagrożeniami, jakie napotyka przy podejmowaniu decyzji finansowych.

Zgodnie z danymi **PISA 2018 około 85 proc. 15-latków z krajów OECD i ponad 90 proc. uczniów z Polski** dysponuje biegłością finansową umożliwiającą zastosowanie wiedzy na temat powszechnych produktów finansowych i wykazuje rozumienie relacji między kategoriami finansowymi¹ (OECD, 2020). Badanie to analizowało kompetencje uczniów z zakresu wiedzy na temat pieniędzy i transakcji, planowania i zarządzania finansami, ryzyka oraz procesów związanych z zastosowaniem wiedzy w praktyce, takich jak identyfikowanie, analizowanie

i ocena informacji finansowych w różnych kontekstach (na poziomie indywidualnym, społecznym, edukacyjnym oraz rodzinnym).

Na tle analizowanych krajów wyniki dają pozytywny obraz kompetencji finansowych polskich 15-latków. Polscy uczniowie uzyskali w ostatniej edycji badania średnio 520 punktów i tym samym zajęli 4 miejsce spośród 20 badanych krajów/gospodarek (Wykres 1). Są także w grupie pięciu krajów, których wynik jest sta-

Wykres 1. Średni wynik w ocenie kompetencji finansowych

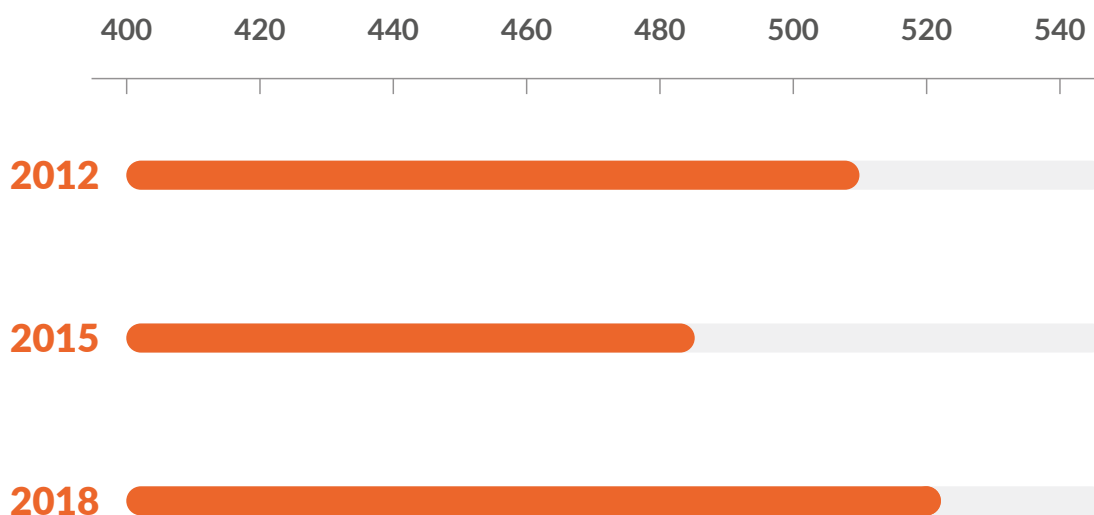
Źródło: PISA, 2018

Wykres 2. Wyniki kompetencji finansowych polskich uczniów w PISA 2012, 2015, 2018

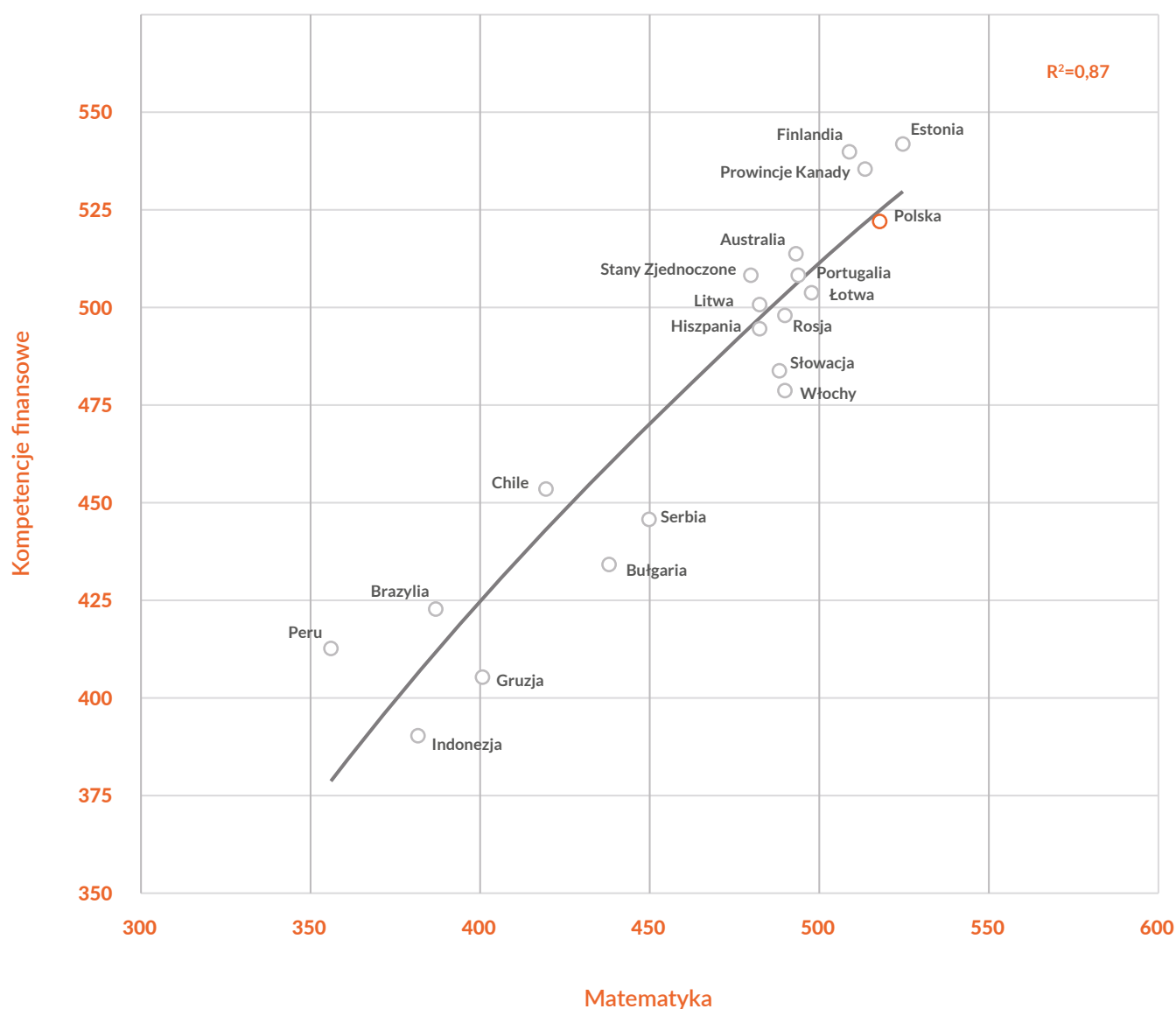
tystycznie wyższy niż średnia OECD (505 punktów). Różnica między Polską a krajami o najwyższych i najniższych wynikach wyniosła odpowiednio 20 oraz 132 punkty.

Obserwując wyniki polskich uczniów w czasie, widzimy, że nastąpiła znaczna poprawa kompetencji finansowych w 2018 względem roku 2015 – średnio wynik wzrósł o 34 punkty, nastąpił także wzrost liczby uczniów o najwyższym poziomie kompetencji oraz spadek tych niedysponujących podstawową wiedzą (Wykres 2). Należy jednak podkreślić, że wyraźna poprawa wyników jest efektem ich wcześniejszego pogorszenia. Zestawiając wyniki z roku 2018 z 2012 poprawa nastąpiła jedynie o 10 punktów, jest to jednak wciąż pozytywna tendencja.

Źródło: PISA, 2012, 2015, 2018

Wykres 3. Wyniki z matematyki a kompetencje finansowe 15-latków

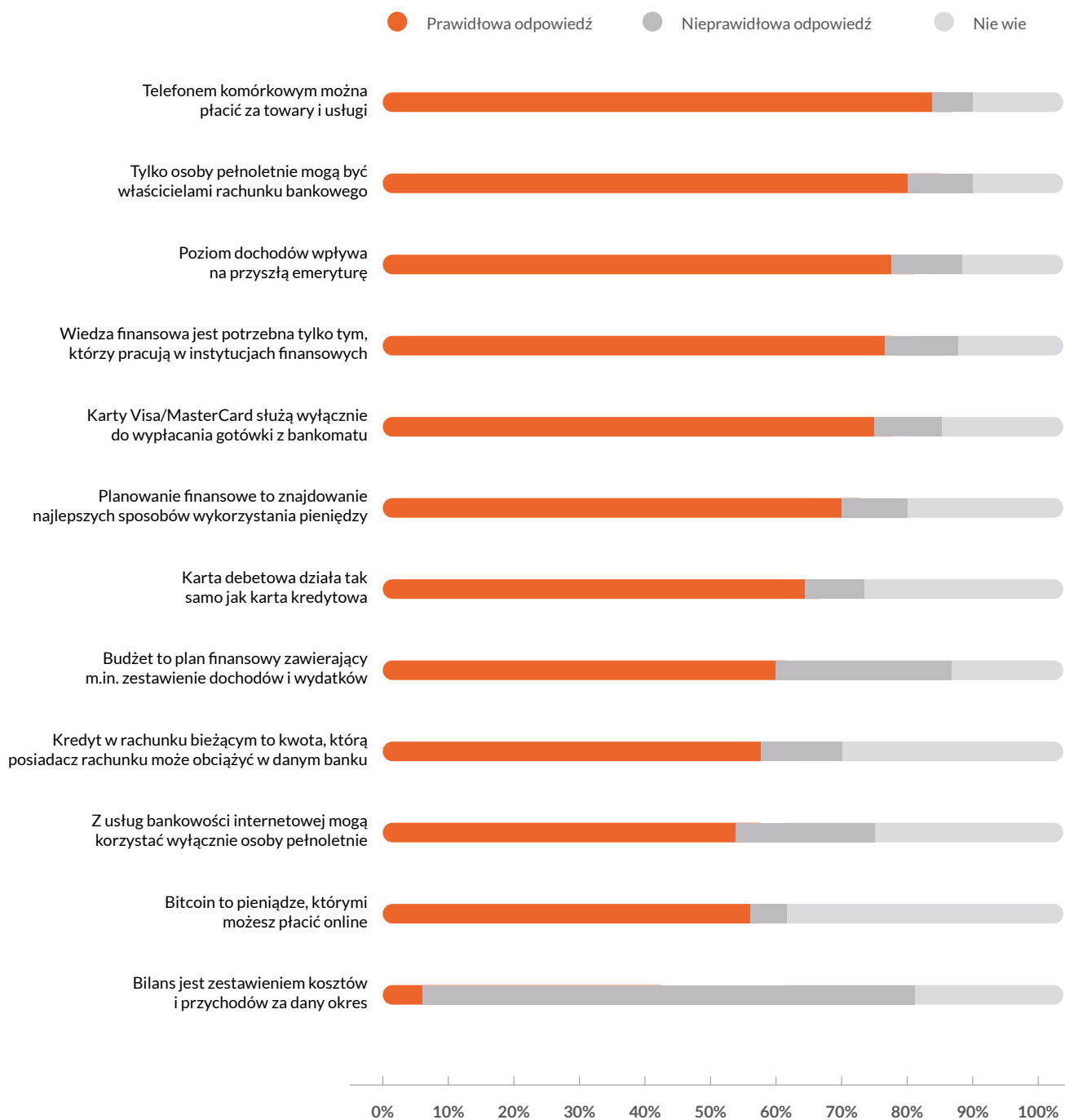
Źródło: PISA, 2018

Kompetencje finansowe są powiązane z wynikami edukacyjnymi uczniów, co wynika z tego, że zarządzanie finansami wymaga zarówno pewnych umiejętności matematycznych, jak i rozumienia treści. Średnia korelacja między kompetencjami finansowymi i osiągnięciami z matematyki oraz czytania w krajach OECD wynosi odpowiednio 0,87 i 0,83. **Mimo że wyniki polskich**

uczniów w zakresie kompetencji finansowych są na wysokim poziomie, to są nieco niższe, niż można by oczekiwać, mając na uwadze ich wyniki edukacyjne.

Ich rówieśnicy z innych krajów o podobnych wynikach w matematyce i czytaniu osiągnęli średnio o 3 punkty wyższe rezultaty z zakresu znajomości zagadnień finansowych (OECD, 2020).

Wykres 4. Wiedza 15-latków z zakresu finansów

Źródło: Świecka i in. 2020

Wiedza i umiejętności finansowe dzieci i młodzieży

Dominująca rola rodziców w kształceniu kompetencji finansowych

Głównym źródłem wiedzy wśród uczniów na temat finansów są rodzice i inni dorośli krewni – deklaruje tak 94 proc. 15-latków. Na drugim miejscu jest internet (79 proc.).

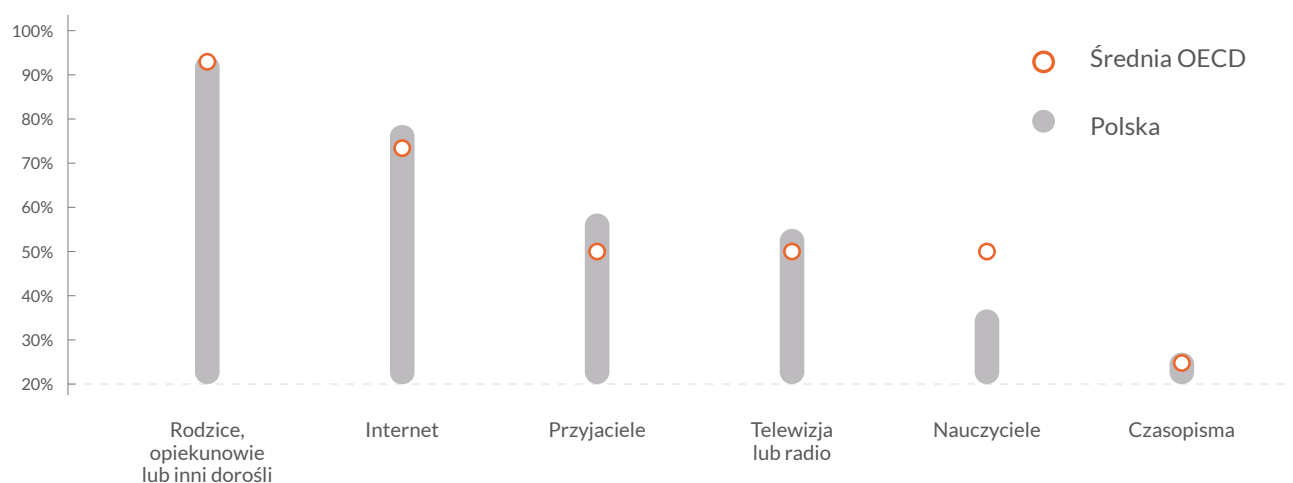
Zaledwie 34 proc. uczniów w Polsce uzyskuje informacje od nauczycieli – to zdecydowanie mniej niż w krajach o najwyższych kompetencjach finansowych – w Finlandii prawie 72 proc. uczniów pozyskuje wiedzę w ten sposób, w krajach OECD jest to średnio 50 proc. Częściej niż od nauczycieli uczniowie uzyskiwali informacje nawet od swoich znajomych czy z telewizji – polscy uczniowie wskazywali tak częściej niż średnio w krajach OECD. Dziewczęta nieco częściej niż chłopcy były skłonne deklarować pozyskiwanie informacji od rodziców i z telewizji/radia. Najrzadziej w celu pozyskania wiedzy ekonomicznej sięgano do czasopism (PISA, 2018).

W badaniu Świeckiej i in. (2020), która dostarczyła analogicznych wniosków, co badanie PISA, 43 proc. 15-latków uważa, że uzyskiwana w szkole i w domu wiedza jest wystarczająca, 31 proc. jest przeciwnego

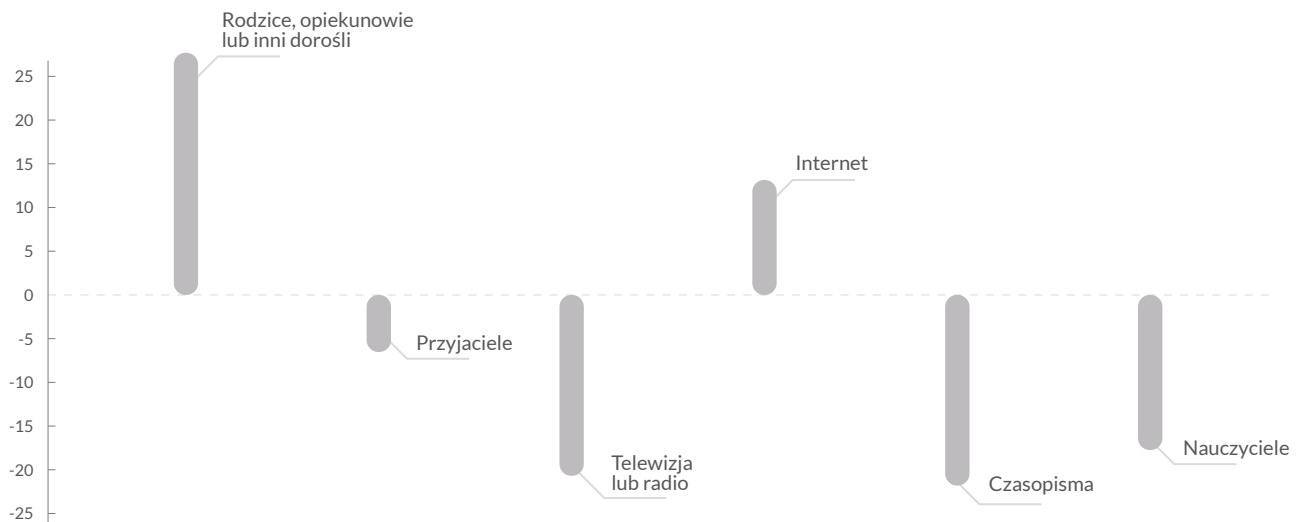
zdania. **Uczniowie oczekują, by zajęcia w szkole miały bardziej praktyczny charakter (78 proc.)** 14,4 proc. wskazało, że zarówno praktyczna jak i teoretyczna wiedza powinna być zapewniona, a wiedzy wyłącznie teoretycznej oczekiwało zaledwie 3 proc. uczniów.

Rola rodziców w kształtowaniu kompetencji finansowych uczniów okazuje się szczególnie ważna – uczniowie, którzy zadeklarowali pozyskiwanie informacji na temat kwestii finansowych od swoich rodziców, wykazali się lepszą znajomością finansów (wynik wyższy o 21 punktów). Podobna tendencja jest obserwowana w przypadku internetu (różnica 10 punktów). Pozyskiwanie wiedzy z pozostałych źródeł wiązało się ze średnio niższymi wynikami z zakresu kompetencji finansowych; efekt ten utrzymuje się bez względu na płeć oraz sytuację ekonomiczną uczniów.

Wykres 5. Źródła informacji na temat kwestii finansowych

Wykres 6. Kompetencje finansowe w zależności od źródła informacji o kwestiach finansowych

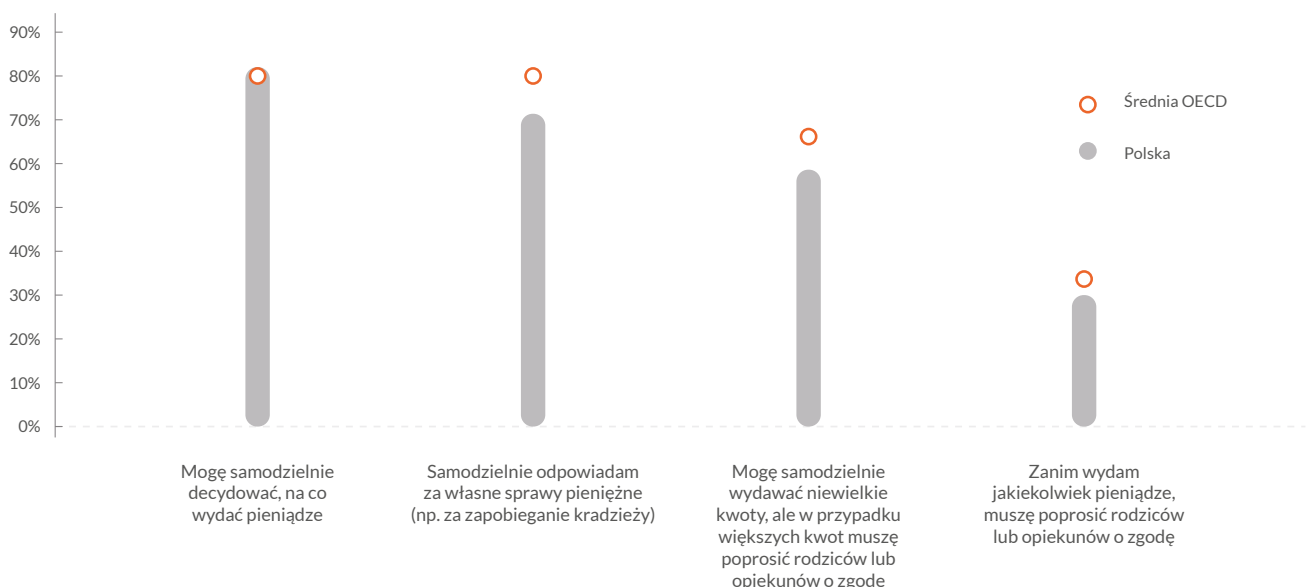

Źródło: PISA, 2018

Najczęściej (prawie codziennie, raz lub dwa razy w tygodniu) omawiane przez młodzież z rodzicami kwestie dotyczą wydawania pieniędzy oraz decyzji dotyczących wydatków i oszczędności. Najrzadziej omawianym tematem są bieżące wiadomości związane z ekonomią

i finansami – 45 proc. uczniów w ogóle lub prawie nigdy nie rozmawia na ten temat ze swoimi rodzicami. Chłopcy robią to też wyraźnie rzadziej niż dziewczęta. Podobny wzorzec jest obserwowany wśród innych krajów OECD.

Wykres 7. Samodzielność uczniów w podejmowaniu decyzji finansowych (odsetek uczniów, którzy zgadzają się ze stwierdzeniami)

Źródło: PISA, 2018

Osoby o najtrudniejszej sytuacji finansowej rzadziej podejmują temat kwestii finansowych ze swoimi rodzicami, przez co w większym stopniu są zależne od innych źródeł, m.in. nauczycieli.

52 proc. uczniów przyznaje, że lubi rozmawiać o kwestiach finansowych, natomiast 39 proc. uczniów uważa, że są to kwestie niemające dla nich dużego znaczenia na tym etapie. Stosunek uczniów i poziom zainteresowania znajduje także odzwierciedlenie w kompetencjach finansowych (różnica 16 punktów). Uprzywilejowani ekonomicznie uczniowie częściej zgadzali się ze stwierdzeniem, że lubią rozmawiać o finansach. Uczniowie mający dostęp do edukacji finansowej w szkole lub w domu częściej chętnie rozmawiali o finansach.

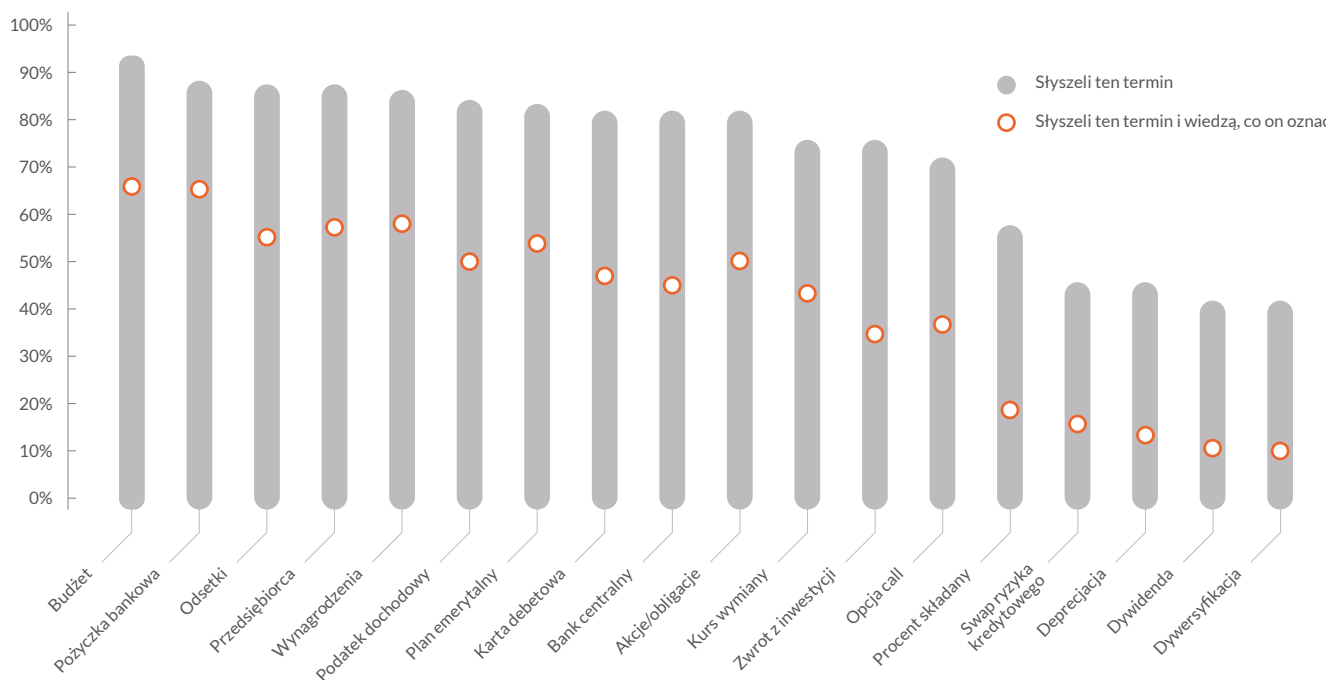
Średnio 62 proc. 15-latków może samodzielnie wydawać niewielkie kwoty, ale w przypadku większych wydatków musi prosić o zgodę rodziców. Prawie jeden na trzech 15-latków musi poprosić o zgodę rodziców przed wydaniem jakichkolwiek pieniędzy. Dziewczęta oraz uczniowie o lepszej sytuacji ekonomicznej odznaczają się większą samodzielnością w wydatkowaniu pieniędzy.

Osoby mające większą swobodę w zarządzaniu swoimi finansami odznaczają się wyższymi kompetencjami.

Mimo że nauczyciele byli rzadko wskazywani jako źródło wiedzy o finansach, to większość uczniów zetknęła się w szkole z podstawowymi kategoriami i terminami ekonomicznymi – nie jest to jednak jednoznaczne z posiadaniem wiedzy. Problemy i koncepcje finansowe są zwykle poruszane na zajęciach matematyki (63 proc.), 30 proc. uczniów miało je na innych zajęciach, 26 proc. uczestniczyło w jednorazowych zajęciach lub spotkaniu z gościem z zewnątrz w trakcie lekcji, a 17 proc. uczestniczyło w zajęciach dodatkowych poza lekcjami. Uczniowie rzadko dysponowali w ostatnich 12 miesiącach podręcznikiem poświęconym kwestiom finansowym. Korzystanie z takiego podręcznika zadeklarowało 13 proc., natomiast 29 proc. przyznało, że kwestie te były poruszone w podręcznikach do innych przedmiotów.

Wielu uczniów, mimo zaznajomienia się w ciągu ostatnich 12 miesięcy z danym terminem, nie pamięta jego znacze-

Wykres 8. Odsetek uczniów, którzy w ciągu ostatnich 12 miesięcy zetknęli się w szkole z terminami ekonomicznymi

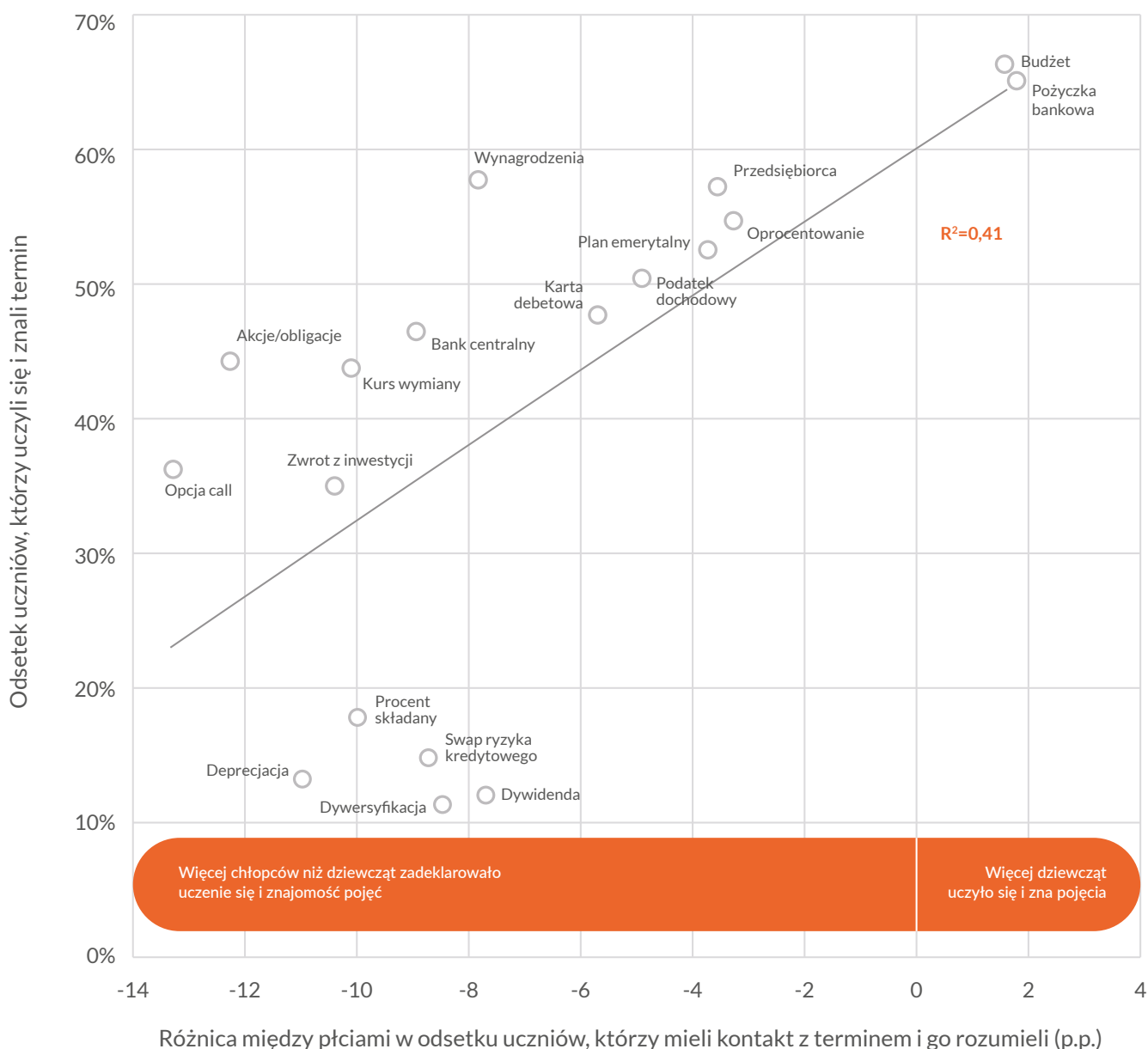
Źródło: PISA, 2018

nia (Wykres 9). Polscy uczniowie spotykali się częściej i znają takie pojęcia jak: opcja call, bank centralny, plan emerytalny, zwrot z inwestycji, kurs wymiany, odsetki, niż ich rówieśnicy z krajów OECD. W przypadku pozostałych kategorii wymienionych na Wykresie 9 mamy do czynienia z odwrotną sytuacją. Natomiast rzadziej niż ich rówieśnicy z krajów OECD w ciągu 12 miesięcy nie słyszeli takich pojęć jak procent składany (41,9 proc.), deprecjacja (54,3 proc.), dywidenda (58,1 proc.), dywer-

syfikacja (58,7 proc.), płace (13,1 proc.), swap ryzyka kredytowego (54 proc.).

Chłopcy średnio częściej niż dziewczęta deklarowali, że w ciągu ostatnich 12 miesięcy mieli w szkole styczność z terminami ekonomicznymi i zadaniami. Z wyjątkiem znajomości określeń takich jak pożyczka oraz budżet, gdzie różnice między płciami były istotne na korzyść chłopców (Wykres 9).

Wykres 9. Kontakt uczniów z terminami ekonomicznymi w szkole w ciągu ostatnich 12 miesięcy

Źródło: PISA, 2018

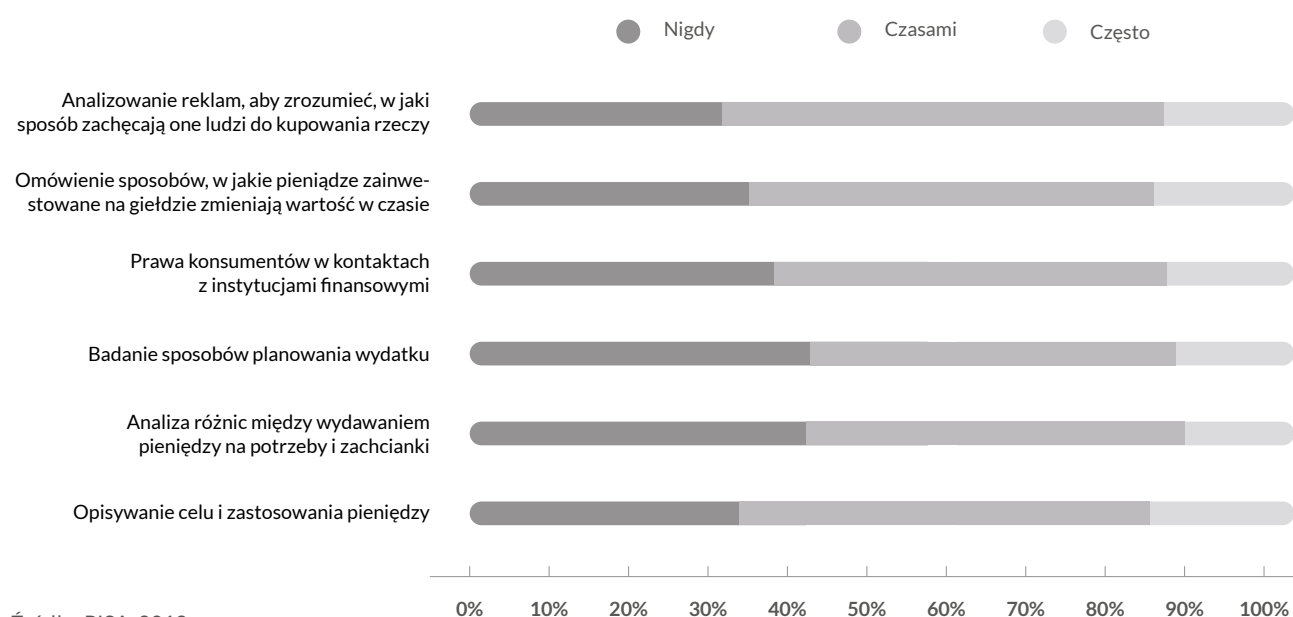
Uczniowie o najlepszej sytuacji ekonomicznej² wykazują się znajomością większej liczby koncepcji ekonomicznych. Nie istnieje natomiast różnica ze względu na miejsce położenia szkoły, do której uczęszczają uczniowie w mieście lub wsi. W większości przypadków za znajomością terminów ekonomicznych szły także wyższe wyniki z zakresu kompetencji finansowych.

Poza terminologią uczniowie spotkali się także w szkole z zadaniami o tematyce ekonomicznej i finansowej, które dotyczyły przede wszystkim zarządzania pieniędzmi – określania celu ich wydawania, rozróżniania potrzeb

od zachcianek oraz analizowania wpływu reklam na zachowania konsumentów. Najrzadziej uczniowie mieli styczność z kwestiami poświęconymi inwestowaniu oraz prawom konsumentów w kontaktach z instytucjami finansowymi (Wykres 10).

Chłopcy wyraźnie częściej wskazują na styczność z terminami i zadaniami z zakresu finansów niż dziewczęta. Uczniowie o niższym statusie ekonomicznym oraz z terenów wiejskich częściej poruszali te kwestie w zadaniach podczas zajęć.

Wykres 10. Częstotliwość, z jaką uczniowie spotykali się z następującymi rodzajami zadań lub czynności na lekcji szkolnej w ciągu ostatnich 12 miesięcy

Źródło: PISA, 2018

Wiedza i umiejętności finansowe dzieci i młodzieży

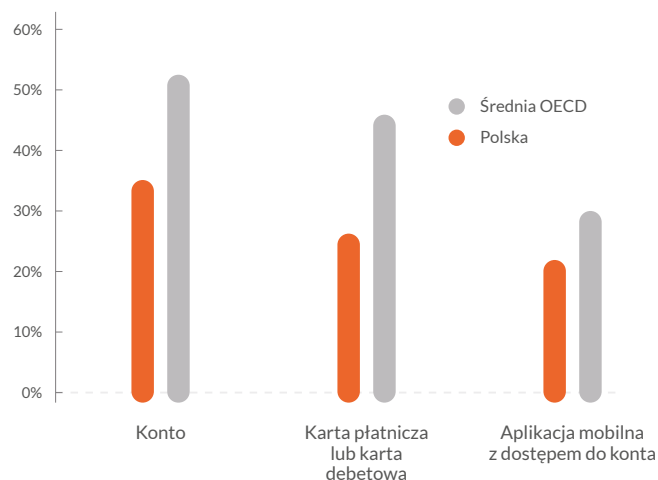
Widoczny wzrost korzystania z usług i produktów finansowych

Mimo że widoczny jest wyraźny wzrost korzystania z produktów finansowych, takich jak konto w banku, kasie mieszkaniowej, na pocztę lub w kasie oszczędnościowo-kredytowej oraz kart płatniczych czy też debetowych, to wciąż znacznie mniej polskich 15-latków korzysta z nich w porównaniu do uczniów z innych krajów OECD.

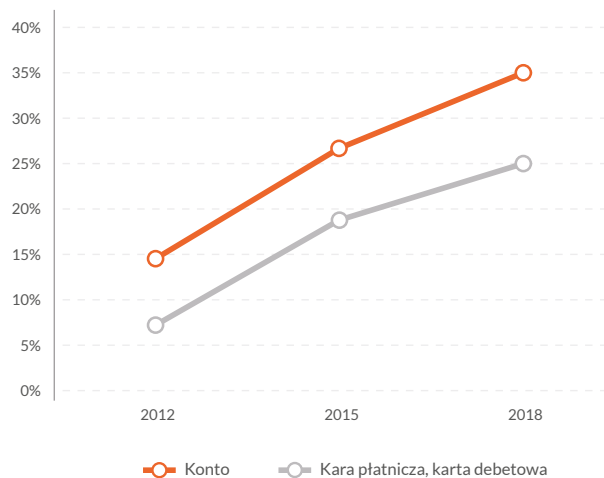
W 2012 roku 16 proc. polskich uczniów wskazało, że posiada konto, w 2018 roku wskazało tak 35 proc. 15-latków, w przypadku posiadania karty płatniczej lub debetowej wzrost między rokiem 2012 a 2018 wyniósł o 11 p.p. Choć wciąż niższy odsetek polskich uczniów korzysta z konta niż średnio w krajach OECD (54 proc.), jednak wzrost tego wskaźnika w ostatnich latach był wyższy w porównaniu do innych badanych krajów. W przypadku karty płatniczej oraz aplikacji mobilnych umożliwiających korzystanie z konta polscy uczniowie wciąż pozostają w tyle.

Spośród uczniów mających rachunek w banku lub kasie oszczędnościowej 52 proc. miało aplikację umożliwiającą dostęp do rachunku. Chłopcy częściej niż dziewczęta korzystali z produktów finansowych. Podobnie osoby o najlepszej sytuacji ekonomicznej zdecydowanie częściej miały do nich dostęp – różnica odsetka osób, które miały konto, kartę płatniczą lub debetową, sięgała 28 p.p., w przypadku aplikacji mobilnej różnica sięgała 15 p.p. Osoby dysponujące produktami finansowymi osiągały średnio wyższe wyniki w ocenie kompetencji finansowych.

Wykres 11. Odsetek uczniów w Polsce korzystających z produktów/usług finansowych w 2018

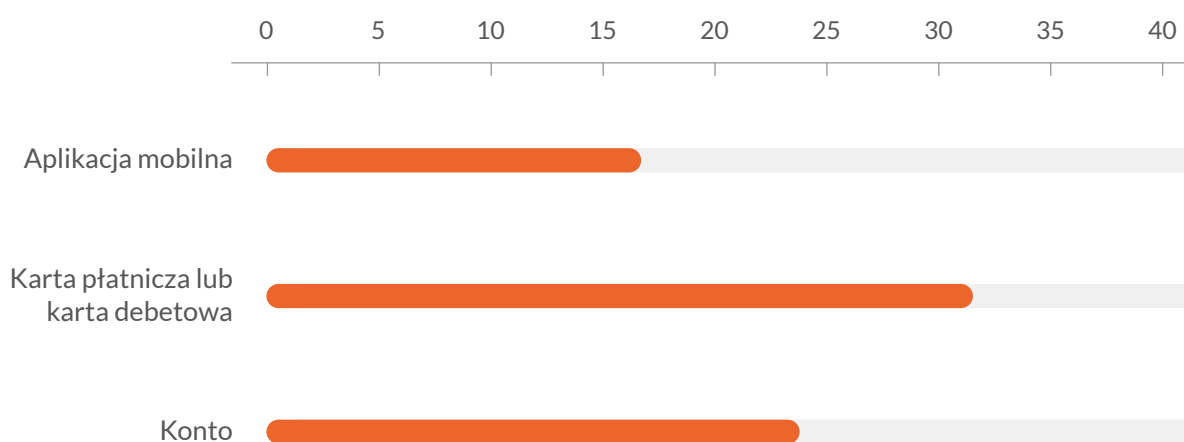
Odsetek uczniów w Polsce korzystających z produktów/usług finansowych w latach 2012, 2015, 2018

Źródło: PISA, 2012, 2015, 2018

Wykres 12. Różnica w kompetencjach finansowych między uczniami, którzy korzystają z produktów finansowych, a tymi, którzy nie korzystają

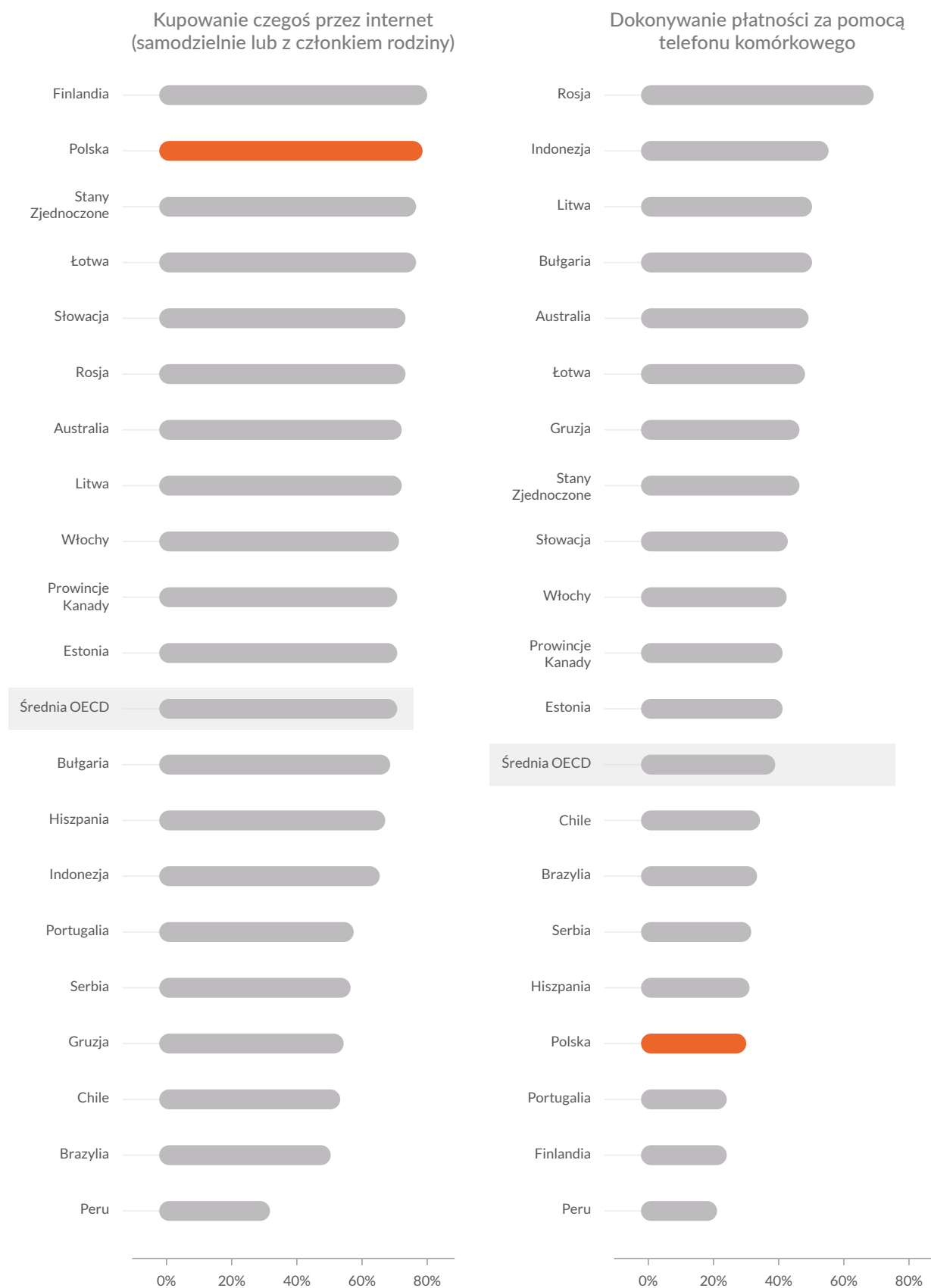
Źródło: PISA, 2012, 2015, 2018

wych – w przypadku karty płatniczej osoby posiadające ją przewyższyły kompetencjami osoby niedysponujące nimi o średnio 31 punktów.

Coraz częściej operacje finansowe są dokonywane za pomocą narzędzi i rozwiązań cyfrowych. O ile dokonywanie zakupu online samodzielnie lub z członkiem rodzi-

ny zadeklarowało aż 79 proc. 15-latków, o tyle dokonywanie płatności za pomocą telefonu było zdecydowanie mniej powszechne – zaledwie jeden na trzech uczniów dokonał tego typu płatności w ostatnich 12 miesiącach – to poniżej średniej OECD. Chłopcy istotnie częściej niż dziewczęta dokonywali płatności z użyciem telefonu (różnica 19 p.p. – największa różnica) (Wykres 13).

Wykres 13. Odsetek uczniów, którzy zadeklarowali, że dokonywali operacji finansowych w ciągu ostatnich 12 miesięcy

Wiedza i umiejętności finansowe dzieci i młodzieży

Niższe kompetencje finansowe młodzieży znajdują odzwierciedlenie w podejmowaniu mniej rozważnych transakcji finansowych

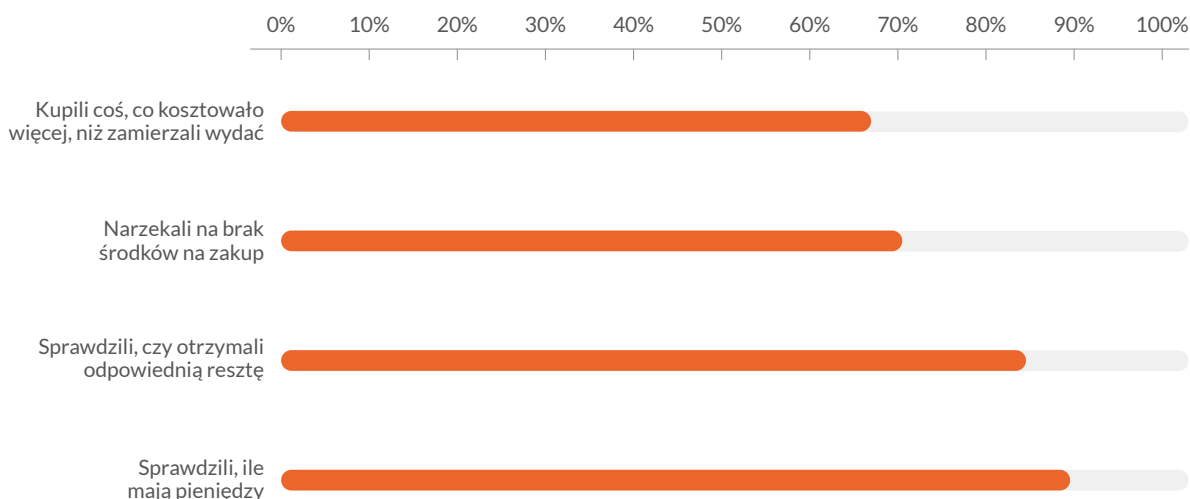
Niezwykle istotne z punktu widzenia zarządzania finansami jest kontrolowanie swoich wydatków i budżetu. O ile 88 proc. 15-latków kontroluje stan swoich środków, a 84 proc. sprawdza, czy otrzymuje przy zakupach prawidłową resztę, to aż 66 proc. dokonało zakupu rzeczy, która kosztowała więcej, niż zamierzali wydać.

Dziewczęta z większym prawdopodobieństwem sprawdziły stan posiadanych środków, ale również częściej, niż chłopcy dokonywały droższych zakupów, niż przewidywały. Częściej narzekały także na brak wystarczających środków. Uczniowie o wyższym statusie społecznym częściej kontrolowali stan swojego budżetu i kontrolowali wydawanie reszty, jednocześnie częściej dokonywali wydatków większych, niż planowali. W ich przypadku, w przeciwieństwie do mniej uprzywilejowanych uczniów, mogła im na to pozwolić ich sytuacja ekonomiczna.

Uczniowie wykazują się rozumą, dokonując zakupów – w większości zwracają uwagę na ceny –

78 proc. dokonując zakupów, czasami lub prawie zawsze porównuje ceny w różnych sklepach, a 74 proc. porównuje ceny w sklepie stacjonarnym z cenami w internecie. 55 proc. zadeklarowało, że czekają z zakupem, aż dany produkt stanieje. Najmniej rozważna strategia zakupowa – kupowanie bez porównywania cen – była najrzadziej praktykowana – zadeklarowało ją 34 proc. uczniów.

Wykres 14. Odsetek uczniów, którzy w ostatnich 12 miesiącach wykazali się określonym zachowaniem

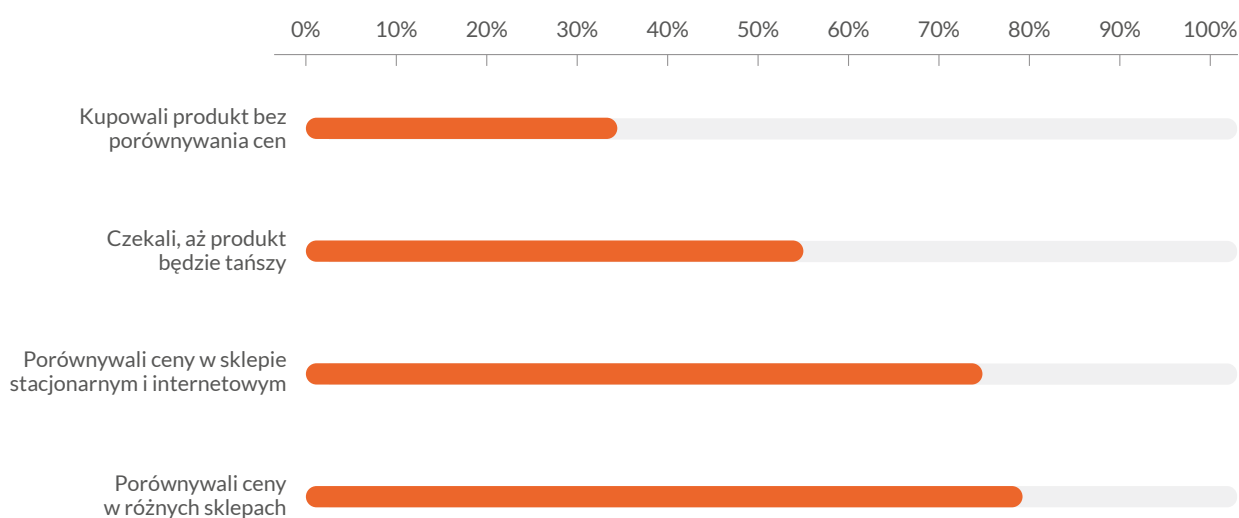

Dziewczęta oraz uczniowie z rodzin o wyższym statusie społeczno-ekonomicznym częściej dokonywali porównania cen przed zakupem. Stosowanie rozsądnych strategii zakupowych, które sprowadza się do porównywania cen, jest dodatnio związane z kompetencjami finansowymi. Osoby porównujące ceny między sklepami osiągały średnio o 46 punktów wyższe wyniki, a porównywanie cen w sklepie stacjonarnym z cenami w sklepie

internetowym wiązało się z 31 punktami różnicy. Osoby, które dokonują zakupu bez porównywania cen, osiągają średnio o 28 punktów niższe wyniki.

Młodzi ludzie wykazują się praktykami oszczędzania, 41 proc. uważa się za oszczędnych, 80 proc. deklaruje, że oszczędza, z czego 11 proc. robi to regularnie.

Wykres 15. Praktyki zakupowe stosowane czasami lub zawsze

Źródło: PISA, 2018

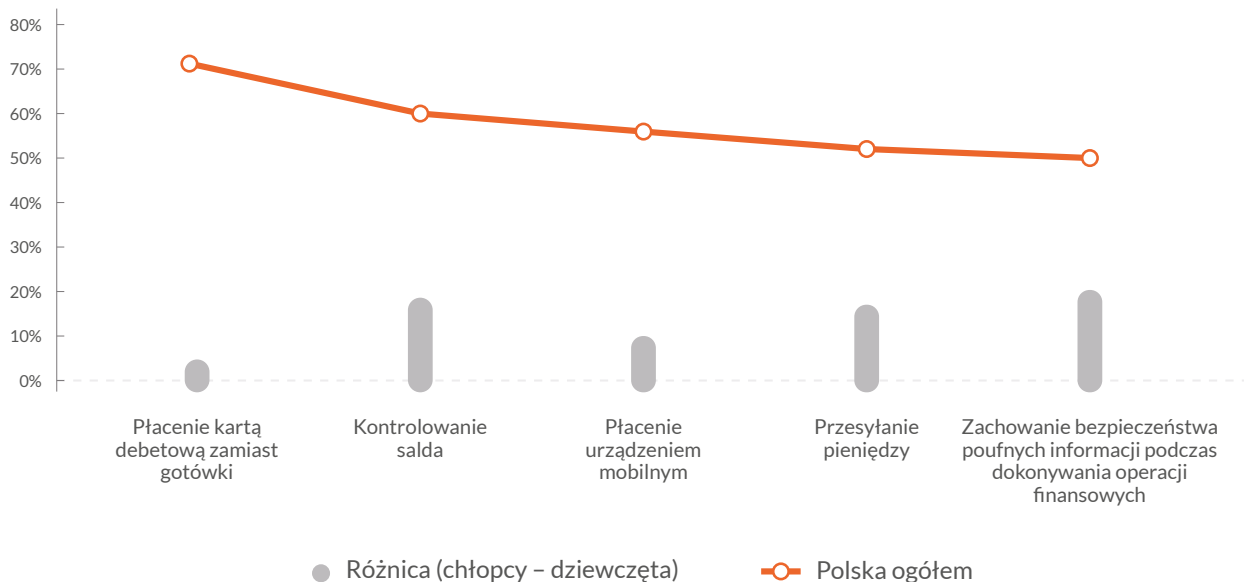
Wiedza i umiejętności finansowe dzieci i młodzieży

Pozytywna relacja między pewnością siebie w dokonywaniu transakcji finansowych a sytuacją społeczno-ekonomiczną i kompetencjami finansowymi

Pewność siebie i swoboda w dokonywaniu operacji finansowych jest w świecie postępującej digitalizacji niezwykle istotna. 15-latkowie, korzystając z urządzeń elektronicznych poza bankiem, czują się pewnie

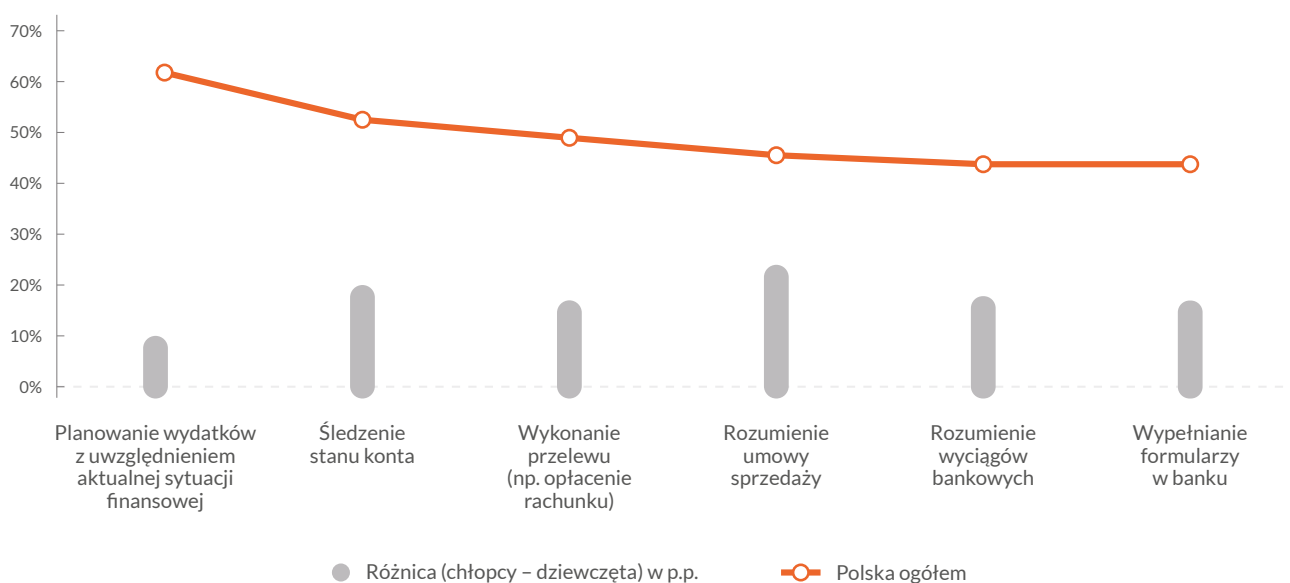
w płaceniu kartą debetową – zadeklarowało tak 70 proc. uczniów. W przypadku pozostałych czynności, takich jak przelewanie pieniędzy, kontrola salda rachunku bankowego czy też płacenie urządzeniem mobilnym, swobod-

Wykres 16. Odsetek uczniów, którzy zadeklarowali, że są pewni lub bardzo pewni w korzystaniu z cyfrowych usług finansowych

Źródło: OECD, PISA 2018 Database, Tabela IV.B1.7.1, Tabela IV.B1.7.2

Wykres 17. Odsetek uczniów, którzy zadeklarowali, że czują się pewni lub bardzo pewni w dokonywaniu transakcji pieniężnych

Źródło: OECD, PISA 2018 Database, Tabela IV.B1.7.1, Tabela IV.B1.7.2

nie czuje się ponad 50 proc. uczniów (Wykres 16). Mniej więcej połowa uczniów (49 proc.) czuje się pewnie, jeśli chodzi o zachowanie bezpieczeństwa informacji podczas dokonywania płatności elektronicznej lub korzystania z bankowości internetowej. Chłopcy nie tylko częściej korzystali z urządzeń cyfrowych, ale byli również bardziej pewni siebie niż dziewczęta w korzystaniu z cyfrowych usług finansowych. Większa pewność siebie jest także obserwowana wśród osób o korzystniejszej sytuacji materialnej. Istnieje także pozytywna korelacja między doświadczeniem edukacji finansowej zarówno w szkole, jak i w domu, a pewnością siebie. W drugim przypadku ta relacja jest nawet silniejsza.

Pewność siebie w korzystaniu z cyfrowych usług finansowych jest skorelowana z kompetencjami finansowymi – uczniowie czujący się pewnie w czynnościach związanych z finansami osiągnęli wyższe wyniki w cenie

umiejętności PISA. Różnica w osiągnięciach wahała się od 23 punktów w przypadku zachowywania bezpieczeństwa danych poufnych do 40 dla kontrolowania salda rachunku i 45 dla płatności kartą zamiast gotówką.

Analiza pewności siebie w zarządzaniu transakcjami pieniężnymi (innymi niż cyfrowe) dostarcza podobnych wniosków, co korzystanie z cyfrowych usług finansowych. Ponownie to chłopcy częściej czują się pewni w dokonywaniu transakcji, największa różnica jest widoczna w przypadku rozumienia umów sprzedaży (różnica 23 p.p.), a najmniejsza w przypadku planowania wydatków (10,5 p.p.), w czym największy odsetek czuł się pewnie (61 proc.). Najrzadziej deklarowano pewność w rozumieniu wyciągów bankowych (44 proc.) oraz wypełnianiu formularzy w banku (43 proc.) (Wykres 17). Pewność uczniów w załatwianiu spraw finansowych wzrasta wraz z ich statusem społeczno-ekonomicznym.

Rozdział II

Umiejętności finansowe dorosłych

Na każdym etapie życia wymagany jest nieco inny zakres wiedzy finansowej, która pomaga dobrze gospodarować swoimi finansami (Świecka i in., 2019).

Wciąż wiele dorosłych osób nie posiada wystarczającej wiedzy z zakresu finansów osobistych, co może prowadzić do poważnych konsekwencji finansowych, stąd niezależnie od wieku konieczne jest stałe doształcanie się.

Kompetencje finansowe dorosłych są badane w analizach zarówno międzynarodowych, jak i krajowych. Zgromadzone w raporcie informacje na temat poziomu kompetencji dorosłych pochodzą z:

1. międzynarodowego badania kompetencji finansowych osób dorosłych OECD/INFE 2020, przeprowadzanego na reprezentatywnej próbie osób w wieku 18–79 lat;
2. badania „Poziom wiedzy finansowej Polaków 2022” przeprowadzanego na zlecenie Warszawskiego Instytutu Bankowości i Fundacji Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie przez firmę CBM na reprezentatywnej próbie;
3. The Global Findex database – ankiety przeprowadzanej na całym świecie od 2011 roku na reprezentatywnej próbie.

Zgodnie z danymi OECD/INFE z 2020 roku, które analizują kompetencje finansowe w trzech wymiarach: wiedzy finansowej, zachowań oraz postaw związanych z zarządzaniem finansami, takimi jak budżetowanie

i zarządzanie pieniędzmi, krótko- i długoterminowe planowanie finansowe oraz wybór produktów finansowych, **kompetencje finansowe Polaków są średnio na poziomie krajów OECD-11** (Wykres 19). **Polacy charaktery-**

zują się lepszą wiedzą i zachowaniami, a niższe wyniki niż średnia w krajach OECD-11 odnotowano jedynie w przypadku postaw. Minimalnym docelowym poziomem wiedzy finansowej dysponowało 65 proc. Polaków, w przypadku zachowań i postaw sytuacja prezentuje się jeszcze mniej optymistycznie – minimalny poziom osiągnęło odpowiednio 52 proc.⁴ i 27 proc.⁵ osób.

Polacy wykazują się wysokim poziomem wiedzy z zakresu podstawowych pojęć finansowych i ekonomicznych, w przypadku bardziej zaawansowanych kwestii obraz kompetencji jest mniej optymistyczny – ponad 80 proc. rozumie pojęcie inflacji, ryzyka i zwrotu oraz oprocentowania kredytu, jednocześnie zaledwie 37 proc. poprawnie rozumie koncepcję procentu prostego i składanego (Wykres 20). Poza wartością pieniądza w czasie średnio więcej osób prawidłowo odpowiedziało na zadane pytania niż średnio w krajach OECD-12 (OECD/INEF, 2020).

Sami Polacy oceniają swoją wiedzę z zakresu finansów raczej przeciętnie – wskazało tak 55 proc. badanych, 15 proc. ocenił swoją wiedzę finansową jako wysoką. Natomiast prawie jeden na trzech Polaków oceniło jako niską (OECD/INFE, 2020). Nieco pozytywniejszy obraz swojej wiedzy w zakresie zarządzania finansami, korzystania

z usług bankowych i znajomości zasad funkcjonowania gospodarki, w kontekście osobistych potrzeb w tym zakresie wskazywali Polacy w badaniu „Poziom wiedzy finansowej Polaków”. Średnia ocena własnej wiedzy ekonomicznej badanych wynosi 2,91 (w 5-stopniowej skali), przy czym 37 proc. ocenia swoją wiedzę jako bardzo i raczej małą, zaś 30 proc. jako dużą i bardzo dużą. O ile płeć i miejsce zamieszkania nie różnicują opinii na temat własnej wiedzy, o tyle wiek i wykształcenie już jak najbardziej tak – niżej swoją wiedzę oceniają najmłodszy i naj słabiej wykształceni.

Ponad połowa (52 proc.) Polaków przyznaje, że dysponuje małą wiedzą na temat zasad funkcjonowania giełdy papierów wartościowych, a 27 proc. w ogóle nie dysponuje tego typu wiedzą. O ile instrumenty notowane na GPW takie jak akcje czy obligacje są znane większości Polaków, w 2020 zadeklarowało tak odpowiednio 91 proc. i 70 proc. respondentów, co oznacza, że znajomość tych instrumentów wzrosła względem lat poprzednich. Inne instrumenty takie jak opcje, kontrakty terminowe, ETF-y czy też certyfikaty inwestycyjne emitowane przez fundusze inwestycyjne są wyraźnie mniej powszechne. 8 proc. Polaków nie zna żadnego z wymienionych na Wykresie 25 instrumentów. Przekłada się to na chęć do inwestowania – aż 81 proc. nie rozważało

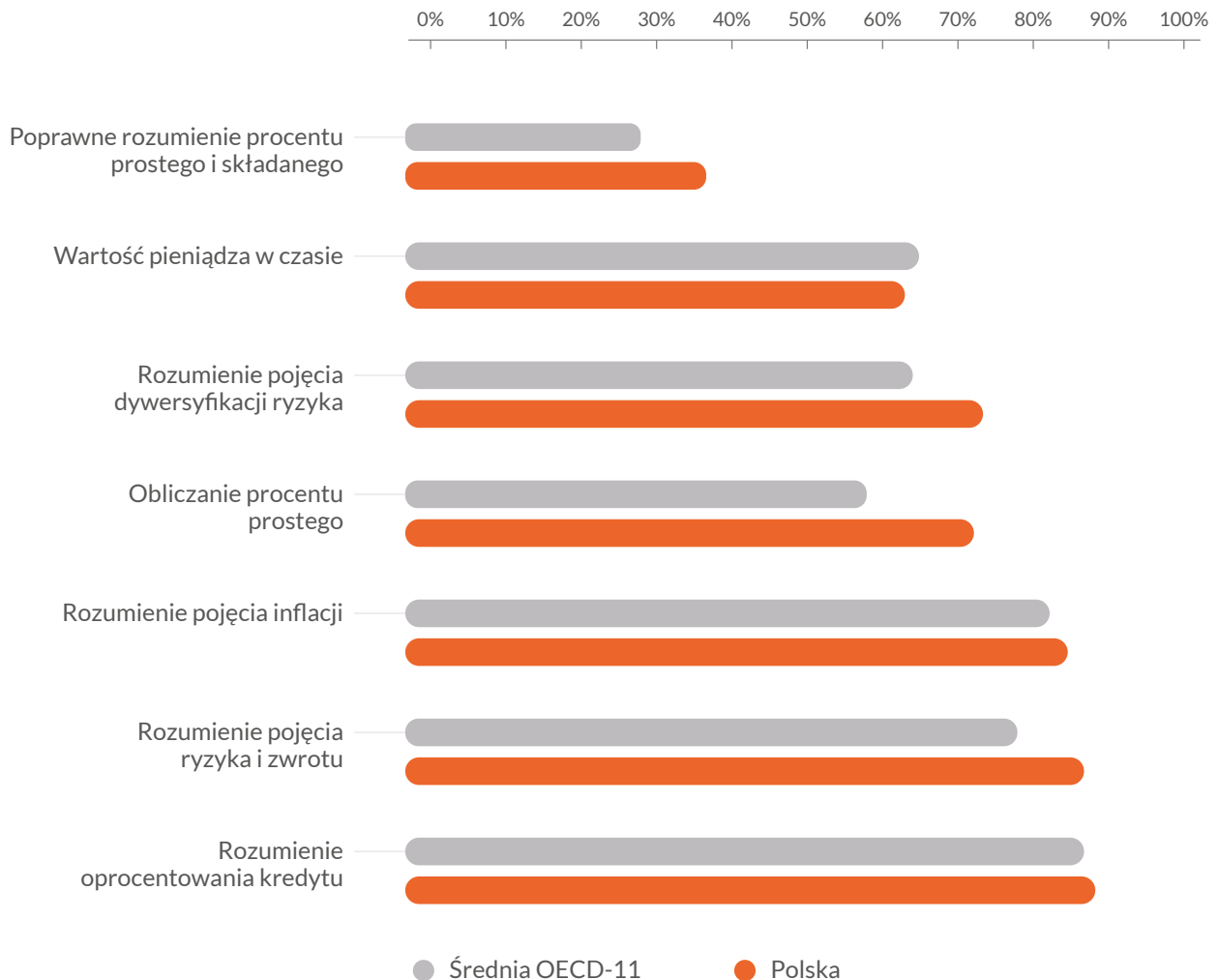
Wykres 18. Ogólne kompetencje finansowe oraz ich wymiary trzech wymiarów (normalizowany do 100)

Źródło: OECD/INFE, 2020

4 – Osoby, które udzieliły poprawnej odpowiedzi na co najmniej 6 z 9 pytań.
5 – Osoby, które udzieliły poprawnej odpowiedzi na co najmniej 5 z 7 pytań.

Wykres 19. Odsetek osób, które udzieliły prawidłowej odpowiedzi na pytania dotyczące wiedzy finansowej

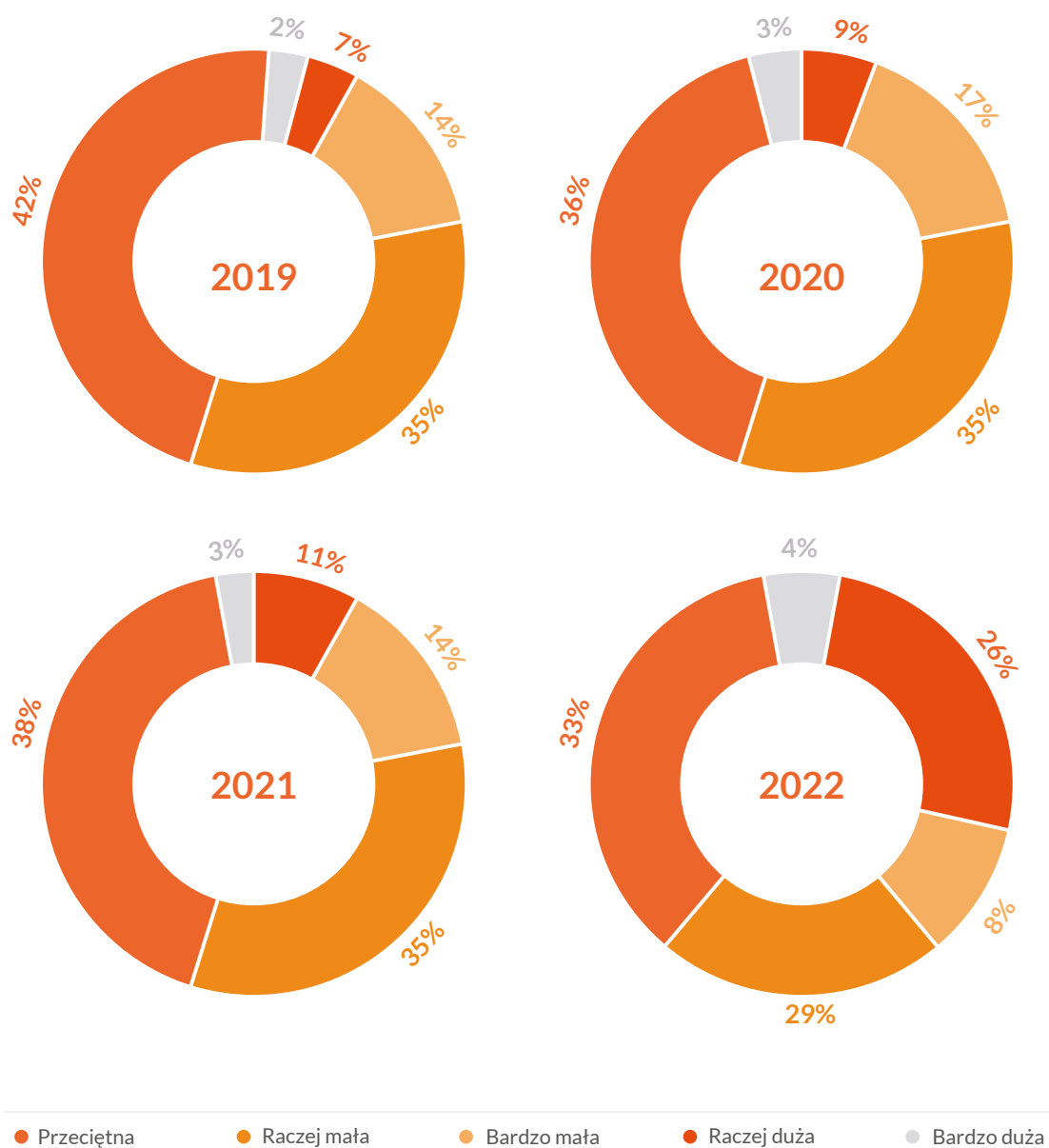

Źródło: OECD/INFE, 2020

samodzielnego inwestowania. Instrumentem, w który najczęściej zamierzano zainwestować, były indywidualne instrumenty (konta emerytalne) – wskazało tak 10 proc. **Głównymi obawami względem inwestowania jest brak wystarczającej wiedzy** (68 proc.), lęk przed

poniesieniem strat (28 proc.) oraz ryzykiem związanym z inwestowaniem (29 proc.). Jedynie 6 proc. Polaków nie miało obaw związanych z inwestowaniem na GPW (CBM, 2022).

Wykres 20. Samoocena wiedzy z zakresu zarządzania finansami, korzystania z usług bankowych

Źródło: CBM, 2022. Poziom wiedzy finansowej Polaków 2022*

* - https://kef.edu.pl/wp-content/uploads/2022/03/kefip_badanie_poziom_wiedzy_finansowej_Polakow_2022.pdf

Wykres 21. Instrumenty notowane na GPW znane respondentom

	Akcje	Obligacje	Opcje	Kontrakty terminowe	ETF-Y	Certyfikaty inwestycyjne	Nie znam żadnego z wymienionych
2022	91%	70%	23%	14%	7%	4%	8%
2021	88%	65%	20%	12%	11%	4%	3%
2020	78%	51%	4%	14%	22%	4%	8%
	Inwestowanie		Kredyty i pożyczki		Przedsiębiorczość		Płatności bezgotówkowe

Źródło: CBM, 2022. Poziom wiedzy finansowej Polaków 2022*

Umiejętności finansowe dorosłych

Niskie wykorzystanie zaawansowanych instrumentów finansowych

Posiadanie produktów finansowych było dodatnio skorelowane z wiedzą finansową Polaków (OECD/INFE, 2020).

84 proc. wykazało się znajomością co najmniej pięciu produktów finansowych, a 47 proc. dokonało zakupu produktu w zeszłym roku, najczęściej były to produkty płatnicze (92 proc.) i ubezpieczeniowe (51 proc.) (Wykres 22). Badanie CBM (2022) dostarcza zgodnych wniosków, najczęściej wykorzystywanym produktem jest rachunek osobisty (92 proc.) oraz karta płatnicza (74 proc.), produkty kredytowe i inwestycyjne są wśród najrzadziej posiadanych (Wykres 24).

Spośród sposobów długookresowego oszczędzania na emeryturę Polacy najczęściej wykazują się znajomością Pracowniczych Planów Kapitałowych (PPK) (86 proc.). Nieco rzadziej wskazują Indywidualne Konta Emerytalne (72 proc.). Prawie połowa wskazuje PPE, a niecałe 25 proc. - IKZE. Najczęściej korzystają również z PPK i IKE.

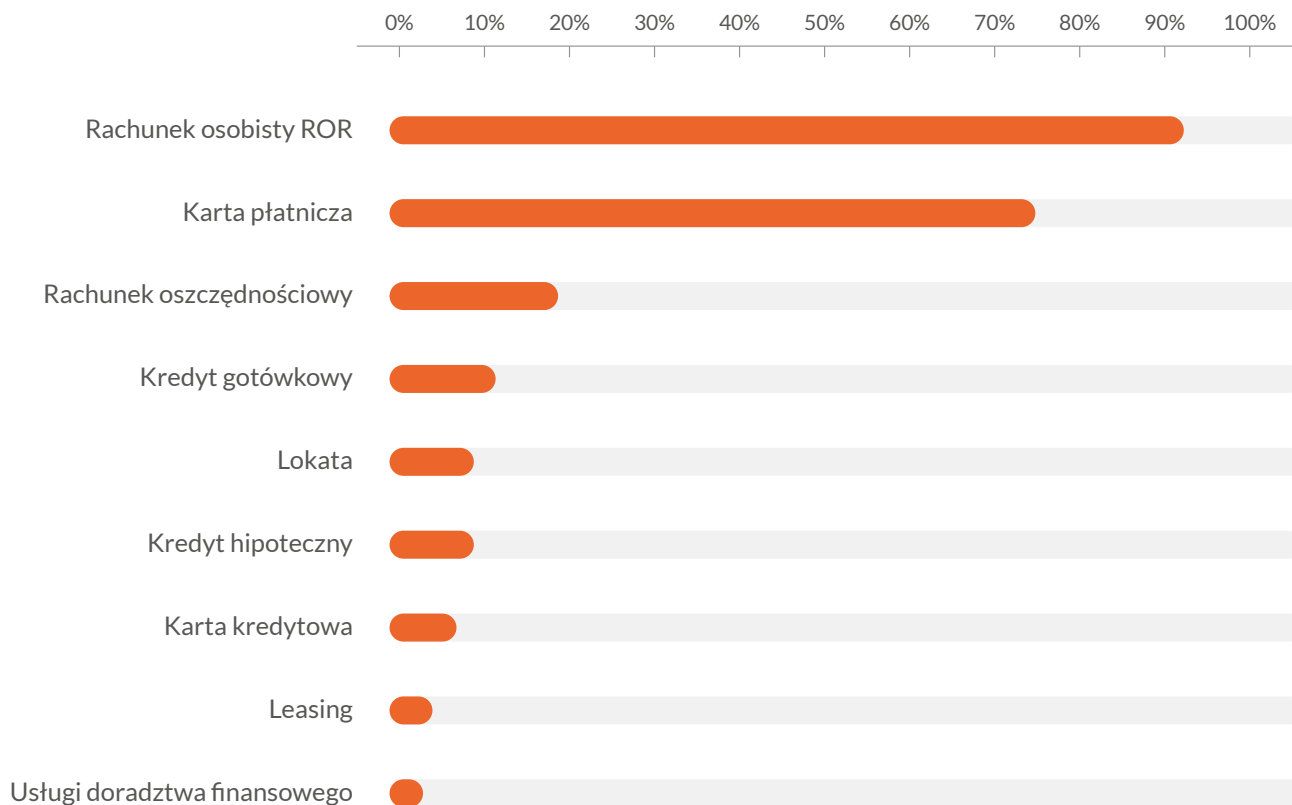
* - https://kef.edu.pl/wp-content/uploads/2022/03/kefip_badanie_poziom_wiedzy_financej_Polakow_2022.pdf

Wykres 22. Odsetek osób posiadających określony rodzaj produktu finansowego

Źródło: OECD/INFE, 2020

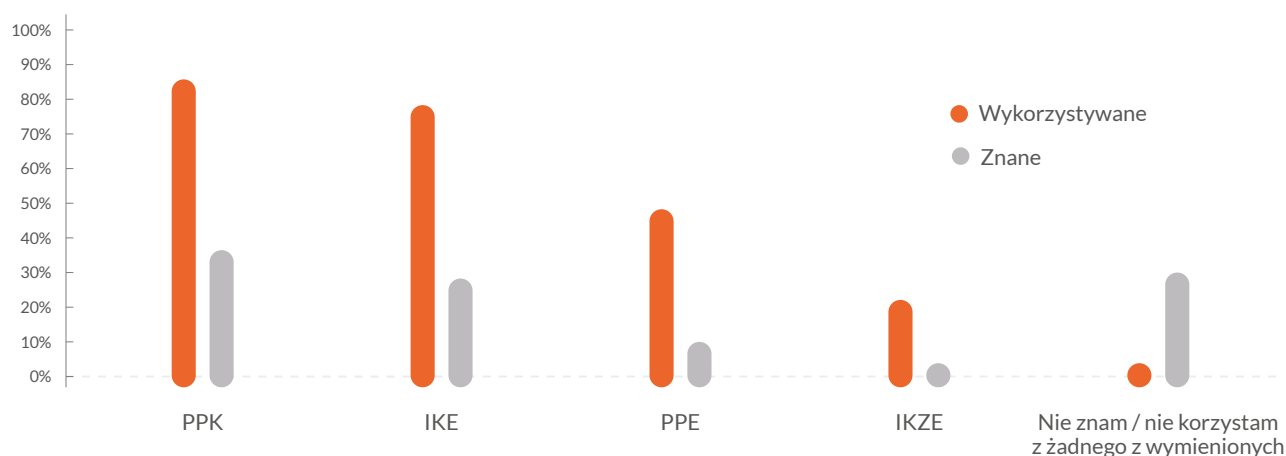
Wykres 23. Wykorzystywane usługi bankowe

Źródło: CBM, 2022. Poziom wiedzy finansowej Polaków 2022*

* - https://kef.edu.pl/wp-content/uploads/2022/03/kefip_badanie_poziom_wiedzy_finansowej_Polakow_2022.pdf

Wykres 24. Znane i wykorzystywane sposoby długookresowego oszczędzania na emeryturę

Źródło: CBM, 2022. Poziom wiedzy finansowej Polaków 2022*

Umiejętności finansowe dorosłych

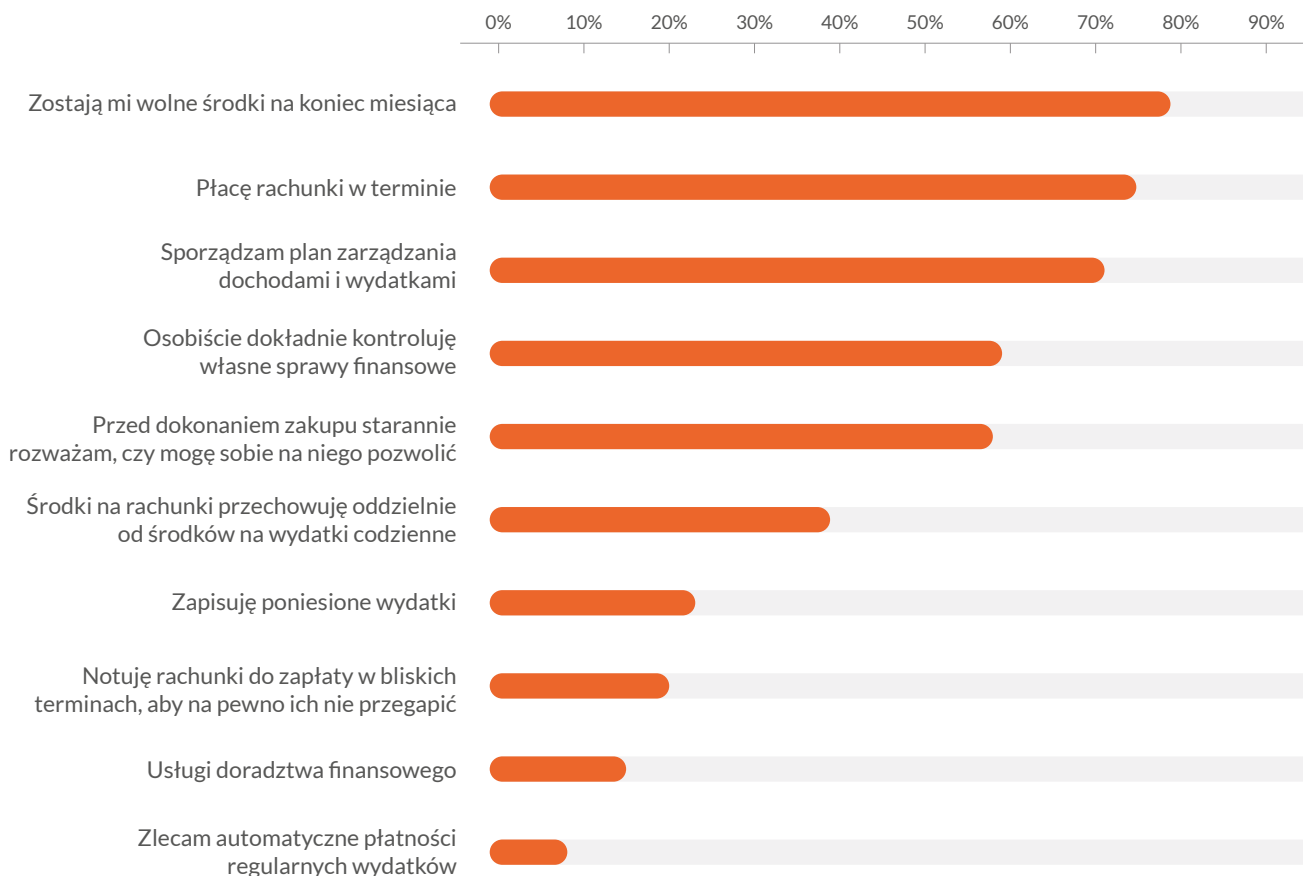
Zachowanie ostrożności przy dokonywaniu transakcji

Zachowania finansowe, które mają wpływ na dobrostan finansowy oraz poczucie bezpieczeństwa i generalnie samopoczucie odnoszące się do oszczędzania i planowania finansów, dokonywania przemyślanych transakcji (zakupów) oraz kontrolowania przepływu pieniędzy, kształtują się w Polsce lepiej niż średnio w krajach OECD-12. Mimo to należy zwrócić uwagę na niewielki odsetek osób kontrolujących ponoszone wydatki. Jednocześnie Polacy podchodzą do wydatków z pewną dozą ostrożności – 58 proc. weryfikuje, czy może pozwolić sobie na dany wydatek, a 71 proc. sporządza plan zarządzania

wydatkami i dochodami. Zdecydowana większość (76 proc.) nie ma problemu z opłacaniem rachunków w terminie i wciąż dysponuje środkami na koniec miesiąca (78 proc.) (Wykres 25). Dokonywanie operacji finansowych bardzo często wiąże się z podpisywaniem umów z instytucjami finansowymi, np. w przypadku zaciągania kredytu, zakupu akcji lub ubezpieczenia. Aż 53 proc., mimo że stara się dokładnie zapoznać z umową przed jej podpisaniem, to nie zawsze rozumie wszystkie zapisy, 11 proc. weryfikuje jedynie podstawowe zapisy oraz zgodność danych osobowych (CBM, 2022).

* – https://kef.edu.pl/wp-content/uploads/2022/03/kefip_bada_nie_poziom_wiedzy_financej_Polakow_2022.pdf

Wykres 25. Odsetek osób, które zgadzają się ze stwierdzeniem dotyczącym zarządzania pieniędzmi

Źródło: OECD (2022), Financial Literacy in Poland: Relevance, evidence and provision. [Znajomość zagadnień finansowych w Polsce: Znaczenie, dane i oferta edukacyjna]**

Zdecydowanie niepokojące są postawy Polaków, którzy są bardziej skłonni do skupiania się na krótkoterminowych potrzebach finansowych i nieplanowania przyszłego zabezpieczenia finansowego. Nieco ponad jedna czwarta Polaków (27 proc.) osiąga minimalny wynik w zakresie postaw finansowych, to o połowę mniej niż średnia dla OECD-12. Mimo że aż 98 proc. osób dekla-

ruje, że aktywnie oszczędza, jedynie 43,5 proc. respondentów zasygnalizowało, że ma długoterminowy cel finansowy, na który odkłada. Wśród oszczędzających dominuje deponowanie środków na rachunku bankowym (68 proc.), jednak aż 41 proc. trzyma gotówkę w domu lub w portfelu (OECD, 2022).

Umiejętności finansowe dorosłych

Problem z zachowaniem długoterminowej stabilności finansowej

Polacy wykazują się większą stabilnością finansową niż średnio mieszkańcy krajów OECD-12. Problemów z pokryciem kosztów utrzymania doświadczyło prawie 14 proc. Polaków. Mimo że Polacy dobrze radzą sobie z zarządzaniem swoimi finansami, to ich sytuacja wymaga poprawy – 37 proc. martwi się, czy będzie w stanie pokryć swoje wydatki na życie, a 46 proc. uważa, że finanse kontrolują ich życie. Blisko 66 proc. Polaków

uważa, że radzi sobie finansowo „na styk”. W przypadku utraty głównego źródła utrzymania ponad 75 proc. Polaków miałoby problem z pokryciem kosztów utrzymania przez co najmniej sześć miesięcy, bez pożyczania pieniędzy lub zmiany miejsca zamieszkania. Jednocześnie 59 proc. respondentów deklarowało zdolność do pokrycia dużego wydatku bez pożyczania pieniędzy.

Tabela 1. Stabilność finansowa Polaków

Czas przez jaki Polacy mogą utrzymać standard życiowy w przypadku utraty dochodu	Odsetek osób
Poniżej tygodnia	8%
Co najmniej tydzień, lecz nie dłużej niż jeden miesiąc	15%
Co najmniej jeden miesiąc, lecz nie dłużej niż trzy miesiące	29%
Co najmniej trzy miesiące, lecz nie dłużej niż sześć miesięcy	19%
Sześć miesięcy lub dłużej	13%
Nie wiem	13%
Brak odpowiedzi	2,5%

Źródło: OECD/INFE, 2020

Umiejętności finansowe dorosłych

Niska podatność na oszustwa

Osoby bez wystarczającej wiedzy finansowej są bardziej narażone na oszustwa, takie jak fałszywe inwestycje, wyłudzenia danych czy kradzieże tożsamości.

Brak podstawowej wiedzy finansowej sprawia, że ludzie nie są w stanie rozpoznać nieuczciwych praktyk finansowych oraz nie zdają sobie sprawy z potencjalnych zagrożeń. Polacy raczej rzadko padają ofiarą oszustw finansowych i wypadają w tej kwestii lepiej niż mieszkańcy

krajów OECD-9. Najczęściej zdarzyło im się skorzystać z porady dotyczącej inwestycji w produkt będący oszustwem (3,6 proc.). Utratę pieniędzy w wyniku hakerstwa lub oszustw typu phishing zadeklarowało jedynie 0,4 proc. Polaków.

Tabela 2. Odsetek padających ofiarą nieuczciwych zachowań

	Polska	Średnia OECD-9
Skorzystali z porady dotyczącej inwestycji w produkt będący oszustwem	3,6%	4,0%
Przekazali informację finansową w odpowiedzi na maila lub telefon, które okazały się fałszywe	3,3%	3,0%
Ktoś wykorzystał ich dane do zapłaty bez ich zgody	2,5%	4,0%
Zgłosili transakcję finansową na wyciągu lub karcie, której nie rozpoznawali	1,3%	5,0%
Złożyli formalną skargę dotyczącą usługi bankowej lub innej instytucji finansowej	2,8%	4,0%
Próbowali otworzyć rachunek, ale uzyskali odmowę bez podania przyczyny	1,2%	4,0%
Otrzymali odmowę wypłaty ubezpieczenia	1,0%	4,0%
Złożyli skargę do dostawcy usług przekazów pieniężnych w związku z wysokimi opłatami za przelewy	1,0%	4,0%
Utracili pieniądze w wyniku działania hakerów lub oszustw typu phishing	0,4%	2,0%

Źródło: OECD/INFE, 2020

Umiejętności finansowe dorosłych

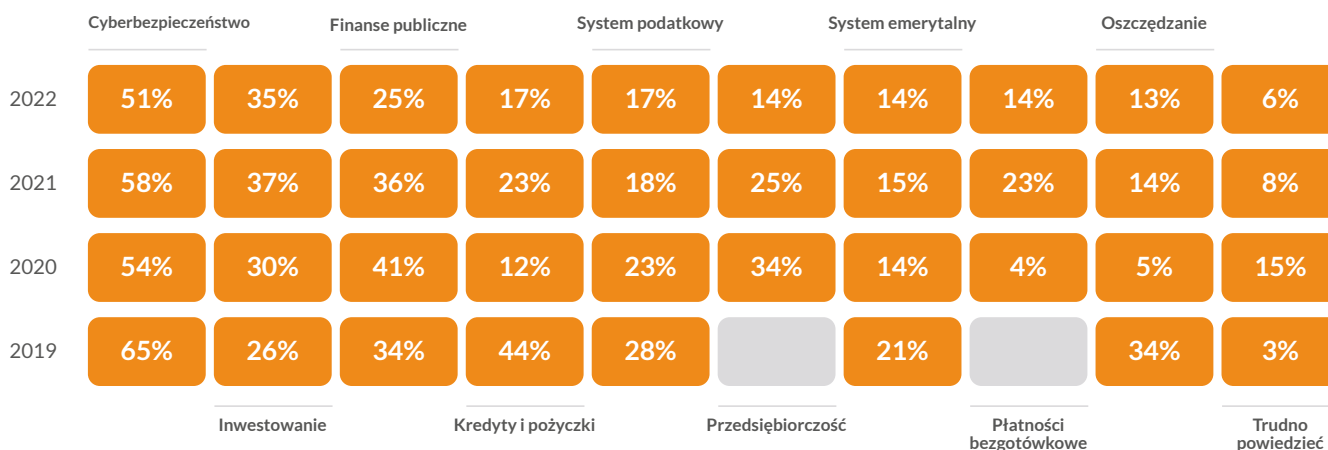
Niedobory wiedzy z zakresu cyberbezpieczeństwa oraz inwestowania

Polacy stale obserwują u siebie niedobory wiedzy i potrzebę szkolenia głównie z zakresu cyberbezpieczeństwa oraz inwestowania (Wykres 26). Najbardziej widzą u siebie konieczność poprawy wiedzy z zakresu oszczędzania i płatności finansowych (CBM, 2022).

Wiedzę z zakresu finansów można zdobywać na różne sposoby. **Preferowanymi formami przekazywania wiedzy są spotkania bezpośrednie stacjonarne**, np. lekcje i wykłady (44 proc.), chociaż tracą trochę

na znaczeniu względem lat poprzednich (Wykres 27). Dalej preferowano filmy edukacyjne i materiały wideo (41 proc.), artykuły i infografiki w prasie i Internecie (40 proc.) oraz aplikacje mobilne (35 proc.). Te cztery formy były w czołówce preferowanych form w trzech edycjach badania (2020, 2021, 2022). Względem roku 2020 na znaczeniu wyraźnie zyskały platformy e-learningowe, w 2020 roku wskazało je 7 proc. respondentów, w 2022 już 24 proc. Gry planszowe/komputerowe były przez dorosłych najbardziej wskazywane (3 proc.).

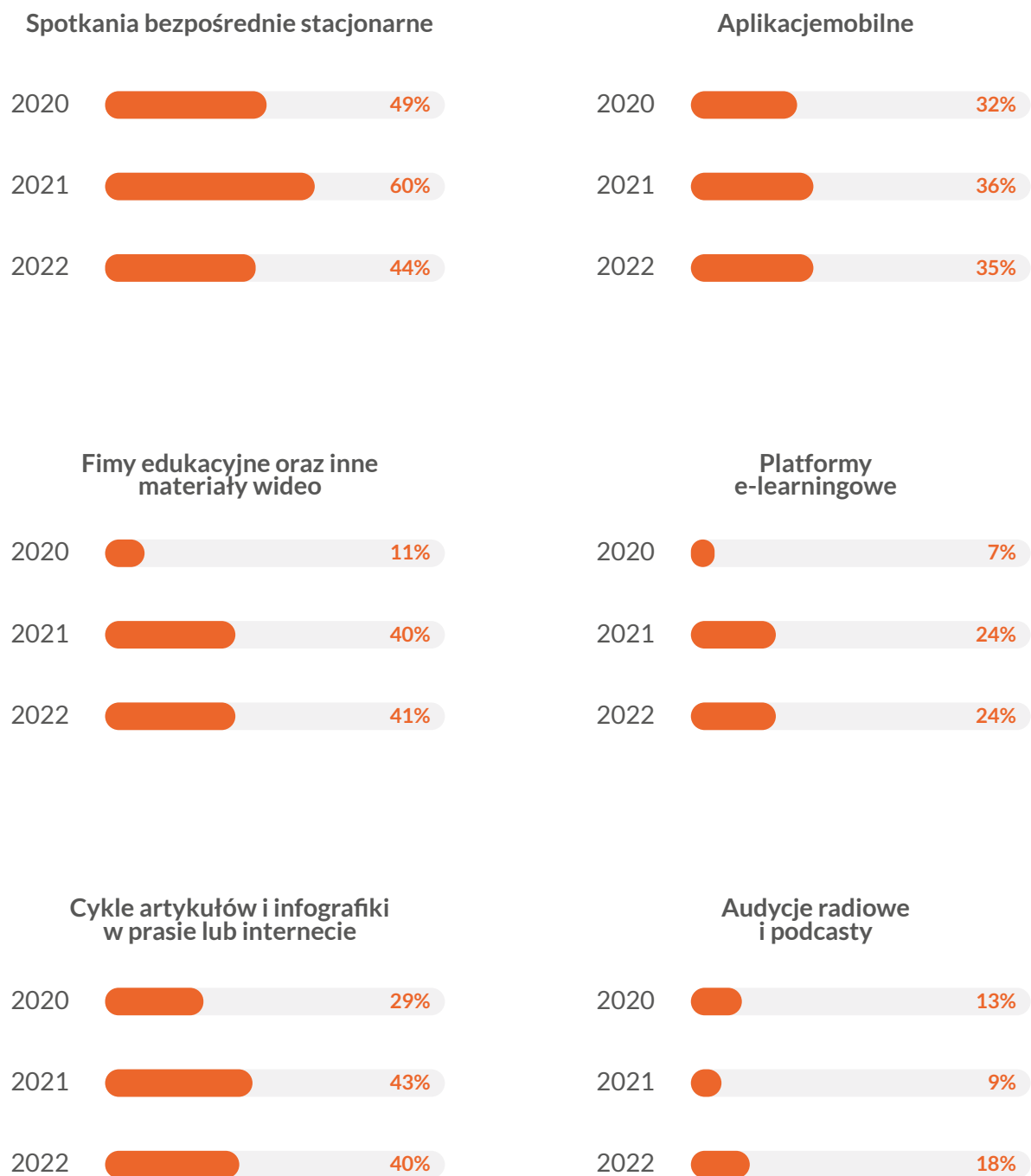
Wykres 26. Obszary, w których Polacy odczuwają największe niedobory wiedzy i potrzebę poprawy

Źródło: CBM, 2022. Poziom wiedzy finansowej Polaków 2022*

* - https://kef.edu.pl/wp-content/uploads/2022/03/kefip_badanie_poziom_wiedzy_finansowej_Polakow_2022.pdf

Wykres 27. Główne preferowane formy przekazywania wiedzy

Źródło: CBM, 2022. Poziom wiedzy finansowej Polaków 2022*

* - https://kef.edu.pl/wp-content/uploads/2022/03/kefip_badanie_poziom_wiedzy_finansowej_Polakow_2022.pdf

Rozdział III

Zróźnicowanie umiejętności finansowych Polaków

Zarówno kraj pochodzenia, jak i cechy społeczno-demograficzne wyjaśniają znaczną część różnic w zakresie wiedzy finansowej. Niższe uczestnictwo w życiu gospodarczym i społecznym jest odnotowywane wśród grup szczególnie wrażliwych, tj. młodzieży, kobiet i seniorów

(Bucher-Koenen i in., 2021; Sconti, 2022). Natomiast lepsze praktyki finansowe są bardziej prawdopodobne wśród osób wykształconych. Analizując potencjalne czynniki różnicujące umiejętności finansowe, skupimy się na: płci, wieku, wykształceniu oraz sytuacji ekonomicznej.

Zróźnicowanie umiejętności finansowych Polaków

Wyższy poziom kompetencji finansowych wśród mężczyzn

W większości badań opisywanych w literaturze mężczyźni wykazali się wyższym poziomem wiedzy finansowej niż kobiety, dotyczy to zarówno gospodarek rozwiniętych, jak i tych rozwijających się (Potrich i in. 2015; Drolet, 2016; Klapper i in., 2015).

Mężczyźni charakteryzują się wyższym poziomem włączenia finansowego, stabilnością finansową i wiedzą z zakresu zadłużenia i emerytur (Bucher-Koenen i in. 2021). Jak wskazują Hsu (2016), Fonseca i in. (2012), mężczyźni grają nieproporcjonalną rolę jako decydenci finansowi w gospodarstwach domowych, co może generować lub pogłębiać różnice między kobietami i mężczyznami. Część różnic między płciami wyjaśnia się brakiem pewności siebie wśród kobiet i ich niższą samooceną dotyczącą wiedzy finansowej (Bottazzi i Lusardi, 2021).

Różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami uwiadcniają się już na poziomie dzieci w wieku szkolnym.

W Polsce 15-letni chłopcy dysponują wyższymi kompetencjami z zakresu finansów niż dziewczęta

– **osiągnęli średnio o 15 punktów więcej w badaniu kompetencji finansowych PISA 2018** (po uwzględnieniu wyników edukacyjnych⁶). Są także nadreprezentowani na obu krańcach rozkładu wyników, a więc częściej niż dziewczęta są wśród najgorzej i najlepiej wypadających uczniów, co jest zgodne z ogólną tendencją obserwowaną w krajach OECD.

Wśród osób dorosłych płeć nie różnicuje własnej opinii na temat poziomu wiedzy (CBM, 2022), występują jednak różnice w kompetencjach finansowych i składających się na nie wymiarach, jednakże jedynie pod względem zachowania kobiety i mężczyźni istotnie się różnią. Kobiety wykazują się większą rozwagą w swojej aktywności finansowej.

Tabela 3. Kompetencje finansowe ze względu na płeć, średnie wyniki

		Polska	Średnia OECD-11
Kompetencje finansowe	Kobiety	13,2	12,9
	Mężczyźni	12,9	13,2
Wiedza	Kobiety	5	4,5
	Mężczyźni	5	4,8
Zachowanie	Kobiety	5,6	5,3
	Mężczyźni	5,3	5,3
Postawy	Kobiety	2,7	3,1
	Mężczyźni	2,6	3,1
Samopoczucie	Kobiety	9,1	9,7
	Mężczyźni	9,2	10,1

Źródło: OECD/INFE, 2020

Zróżnicowanie umiejętności finansowych Polaków Związek między sytuacją społeczno-ekonomiczną a kompetencjami finansowymi

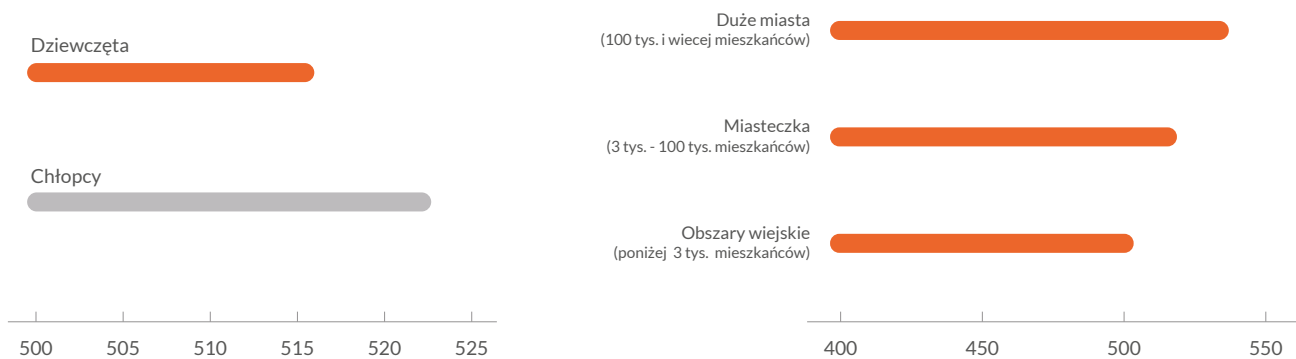
Istotnym czynnikiem wpływającym na wiedzę finansową ludzi jest sytuacja ekonomiczna ich rodziny.

W przypadku młodzieży **jednostkowy wzrost indeksu ESCS mierzącego w badaniu PISA status ekonomiczny, społeczny i kulturowy przekłada się na 32-punktowy wzrost kompetencji finansowych**. Status społeczno-ekonomiczny uczniów wyjaśnia 9 proc. zmienności w zakresie umiejętności finansowych, co należy uznać raczej za średni poziom. Różnica w kompetencjach finansowych uczniów w najlepszej i najgorszej sytuacji ekonomicznej indeksu ESCS⁷ wynosi 71 punktów.

Dostępność i powszechność usług finansowych, a co za tym idzie także świadomość dzieci i osób dorosłych może zależeć od miejsca zamieszkania czy też miejsca kształcenia. Miasta i większe społeczności mogą oferować większe możliwości oraz częściej wystawiać uczniów na kontakt z informacjami, produktami i usługami finansowymi, co może znajdować odzwierciedlenie w kompetencjach uczniów. W Polsce prawie 30 proc. 15-latków uczęszcza do szkół położonych na terenach

6 – Przewaga chłopców wynosi 7 punktów, gdy nie kontrolujemy wyników z matematyki i czytania ze zrozumieniem.

Wykres 28. Cechy społeczno-ekonomiczne i demograficzne (płeć i miejsce kształcenia) a kompetencje finansowe 15-latków

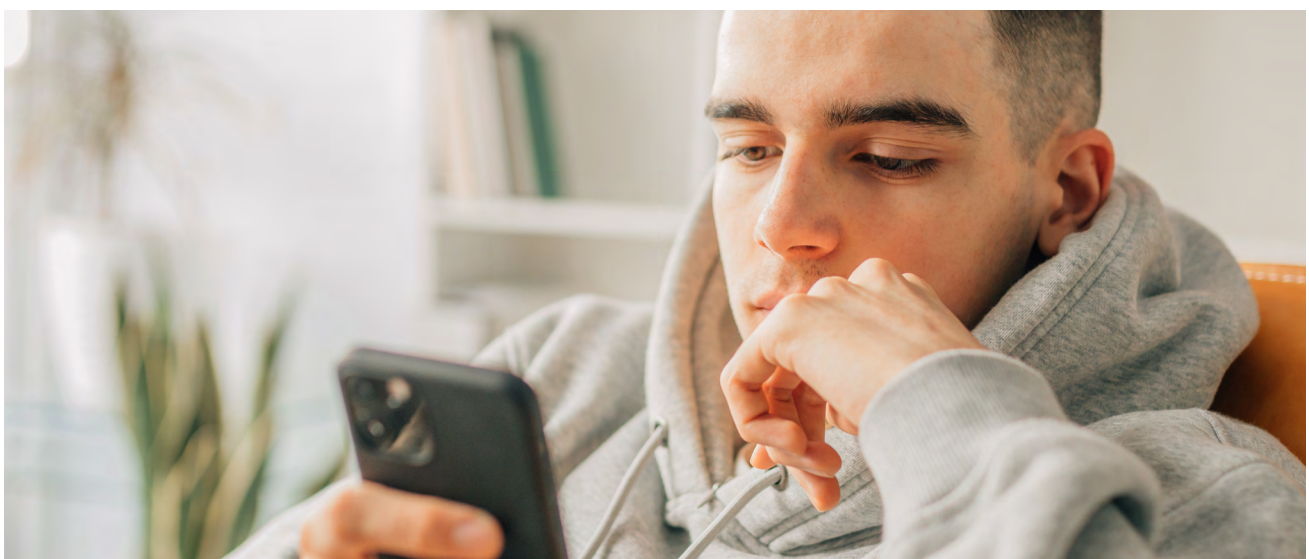

wiejskich. Ich wynik z kompetencji finansowych w 2018 roku wyniósł 499, czyli o 25 i 38 punktów mniej niż uczniów uczęszczających do szkół w miasteczkach od 3 tys. do 100 tys. mieszkańców i dużych miastach powyżej 100 tys. mieszkańców. Po uwzględnieniu statusu społeczno-ekonomicznego, który jest wyższy w przypadku uczniów z obszarów miejskich, różnica w wynikach zmniejsza się, a po uwzględnieniu wyników edukacyjnych, które również są wyższe na terenach miejskich, różnica w kompetencjach finansowych pomiędzy dziećmi z dużych miast i wsi zanika.

W przypadku osób dorosłych sytuacja kształtuje się w podobny sposób – jedne z najbardziej narażonych osób, zwłaszcza w czasach nieoczekiwanych kryzysów gospodarczych, to osoby o niższych dochodach i niewielkim lub żadnym majątku, które pracują od wypłaty

do wypłaty i które nie są w stanie zaoszczędzić. Niższe dochody łączą się z niższymi umiejętnościami finansowymi. Osoby, które zgłaszają posiadanie ponad trzymiesięcznych oszczędności, uzyskują konsekwentnie znacznie wyższe wyniki we wszystkich dziedzinach, tj. ogólna świadomość finansowa jest u nich na wyższym poziomie jak i jej wymiary oraz samopoczucie (OECD/INFE, 2020).

Osoby o wysokich dochodach częściej dysponują minimalnym poziomem wiedzy finansowej oraz cechują się bardziej rozważnymi zachowaniami, jednocześnie wykazują postawy o krótszym horyzoncie, skupiając się na krótkoterminowych potrzebach bardziej niż osoby o niższym dochodzie. Może to wynikać z tego, że ich sytuacja finansowa im na to pozwala.

Wykres 29. Cechy społeczno-ekonomiczne i demograficzne – dochód (lewy) i miejsce zamieszkania (prawy wykres) a odsetek Polaków dysponujących minimalnym poziomem kompetencji finansowych

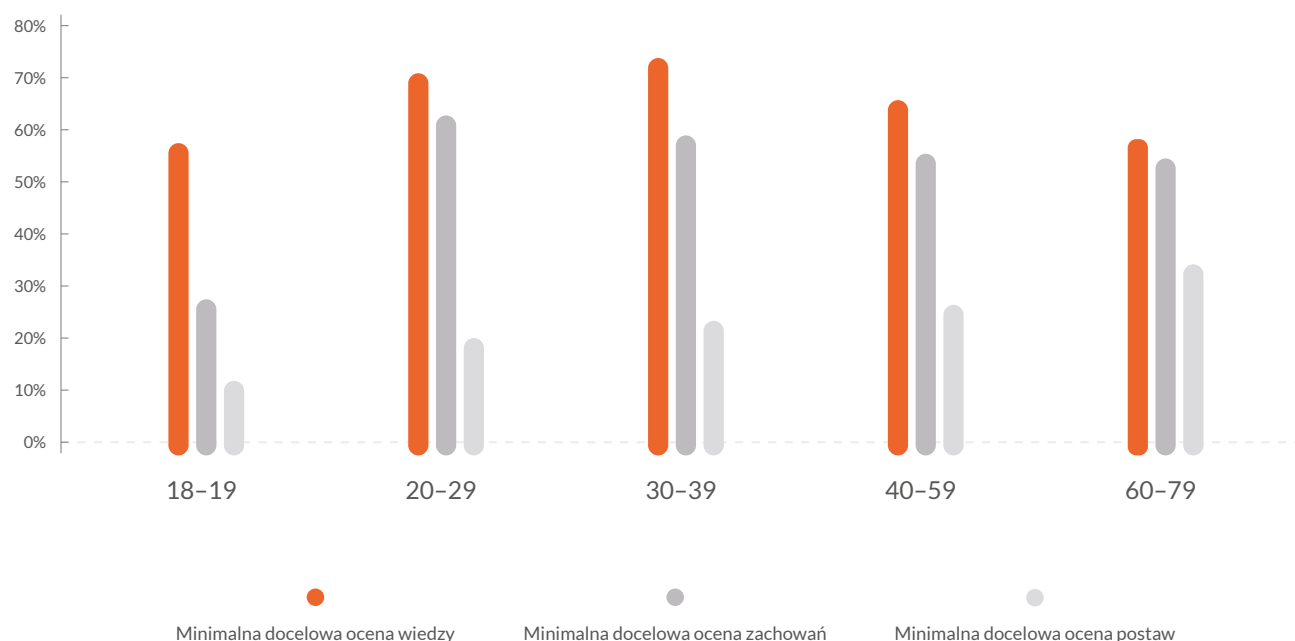
Źródło: OECD (2022), Financial Literacy in Poland: Relevance, evidence and provision. [Znajomość zagadnień finansowych w Polsce: Znaczenie, dane i oferta edukacyjna]**

Zróżnicowanie umiejętności finansowych Polaków Niska wiedza finansowa i samopoczucie wśród osób najstarszych i najmłodszych

Obserwujemy istotne różnice kompetencji finansowych osób w różnym wieku i o różnym poziomie wykształcenia. W przypadku głównych gospodarek rozwiniętych wskaźniki alfabetyzacji finansowej rosną wraz z wiekiem, a następnie spadają (Klapper, 2015).

** - <https://www.oecd.org/finance/financial-education/Financial-Literacy-Poland-Polish.pdf>

Wykres 30. Odsetek Polaków dysponujących minimalnym poziomem kompetencji finansowych w podziale na wiek

Źródło: OECD (2022), Financial Literacy in Poland: Relevance, evidence and provision. [Znajomość zagadnień finansowych w Polsce: Znaczenie, dane i oferta edukacyjna]**

W Polsce obserwujemy podobny wzorec. Najmłodsi (25–34 lata) i najstabilniej wykształceni oceniają swoją wiedzę najniżej (CMB, 2022). Wyniki kompetencji Polaków, mierzone przez OECD/INFE (2020), potwierdzają te przekonania. Grupa osób w średnim wieku (30–59 lat) ma istotnie wyższe wyniki w zakresie świadomości finansowej. Natomiast osoby starsze (60+) najniższe. Różnice te dotyczą zarówno wiedzy, jak i zachowań finansowych. W przypadku postawy obserwujemy odwrotną tendencję, to osoby najstarsze (60+) wykazują się największą rozważą i myślą długoterminowo, natomiast najmłodsi (18–29 lat) wykazują się tą cechą w najmniejszym stopniu. Samopoczucie finansowe jest istotnie najlepsze wśród osób w wieku 18–29 lat, w porównaniu do pozostałych grup wiekowych. Najniższym samopoczuciem finansowym cechują się osoby starsze (różnica jest istotna względem pozostałych grup).

Osoby dorosłe z wykształceniem średnim oraz wyższym wykazują wyższe ogólne umiejętności finansowe niż osoby z wykształceniem niższym. Otrzymują one lepsze oceny zarówno wiedzy, jak i zachowań finansowych. Warto także zwrócić uwagę, że osoby, które są zaznajomione i używały urządzeń cyfrowych, także odznaczają się wyższą świadomością finansową (OECD/INFE, 2020).

Podsumowując, wyższa świadomość finansowa jest pozytywnie skorelowana z wyższym wykształceniem, wyższym poziomem oszczędności oraz dochodów. Osoby w średnim wieku dysponują najlepszymi kompetencjami – młodzi ludzie mają niższą wiedzę i doświadczenie z finansami, natomiast osoby starsze prawdopodobnie cechują się zarówno niskim dobrostanem, jak i wiedzą.

Rozdział IV

Modelowe przykłady inicjatyw edukacji finansowej

Kraje różnią się zakresem działań nakierowanych na wspieranie kompetencji i świadomości finansowej swoich obywateli. Zdecydowana większość opracowuje strategie mające na celu poprawę kompetencji najbardziej wrażliwych osób. Co ciekawe Finlandia, która odznacza się stosunkowo wysokimi kompetencjami wśród m.in. 15-latków, nie prowadzi żadnej tego typu strategii.

Poniżej prezentujemy rozwiązania stosowane w wybranych krajach, których celem jest wsparcie obywateli i rozwój ich samodzielności oraz wiedzy w zakresie finansów. Należy wspomnieć, że wiarygodna ocena ich skuteczności wymagałaby odpowiednich ewaluacji, w wielu przypadkach nie są one jednak prowadzone.

Modelowe przykłady inicjatyw edukacji finansowej

Anglia

Przeprowadzone w 2006 roku badanie zbierające dane na temat wiedzy na temat ogólnych zagadnień finansowych oraz indywidualnych wydatków i umiejętności planowania długoterminowych ukazało największe problemy, z którymi mierzą się Anglicy, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci w wieku szkolnym oraz młodzieży NEET, studentów i młodych rodziców. Na tej podstawie Financial Services Authority (FSA) skonstruowało inicjatywy i programy mające na celu poprawienie poziomu wiedzy i umiejętności finansowych w każdej ze wspomnianych grup, uwzględniające:

- Wprowadzenie programów edukujących nauczycieli z dziedziny finansów oraz sposobów wdrażania młodych w ten temat. Kampanie te dotarły do ponad miliona NEETs oraz ponad 2 milionów studentów.
- Przygotowanie i dostarczenie do ponad 4 milionów pracowników poradnika „Making the most of your money” (Efektywne wykorzystywanie swoich pieniędzy)
- Wykłady na temat efektywnego wykorzystania pieniędzy wygłoszone dla 150 tys. osób, z których 80 proc. zadeklarowało chęć zmiany swojego podejścia do wydatków po jego wysłuchaniu.
- Przygotowanie poradnika „Parent’s Guide to Money”, który został dostarczony do ponad 1,5 miliona rodziców, z których 55 proc. zgłosiło większą pewność siebie w temacie finansów po przeczytaniu tego materiału.
- Stworzenie strony internetowej, na której publikowano poradniki i informacje na tematy związane z finansami (od otwierania konta bankowego, poprzez branie kredytów, do wybierania najkorzystniejszych ofert w życiu codziennym). Stronę odwiedzało średnio 4 miliony ludzi rocznie.
- Stworzenie strony z poradami finansowymi dla osób przechodzących przez rozwód lub separację.
- Papierowe poradniki dla osób oczekujących na emeryturę lub spodziewających się zwolnienia.
- Programy miały pozytywny wpływ na wiedzę z zakresu finansów. Odnotowano wzrost rozumienia potrzeby oszczędzania i kontrolowania wyciągów bankowych.

Modelowe przykłady inicjatyw edukacji finansowej

Kanada

W Kanadzie w 2009 roku utworzono grupę zadaniową ds. umiejętności finansowych. Grupa zadaniowa zasugerowała, aby ministerstwa edukacji odpowiednie dla prowincji były odpowiedzialne za rozwój edukacji finansowej. Od 2020 roku siedem prowincji i dwa regiony włączyły edukację finansową do programu nauczania szkół średnich.

W Kanadzie wdrożono krajową strategię dotyczącą umiejętności finansowych na lata 2021–2026, koordynowaną przez Kanadyjską Agencję ds. Konsumentów Finansowych (FCAC), której celem jest ochrona kanadyjskich konsumentów finansowych i wzmocnienie świadomości finansowej. Strategia ma na celu stworzenie bardziej dostępnego, integracyjnego i efektywnego ekosystemu finansowego, zmniejszającego bariery korzystania z usług finansowych.

Działanie jest kontynuacją strategii prowadzonej w latach 2014–2019. Strona internetowa stworzona przez FCAC w celu rozprzestrzeniania informacji oraz mate-

riałów mających na celu poprawę edukacji finansowej oraz ułatwienie obywatelom planowania personalnych wydatków, długów oraz oszczędności została odwiedzona przez ponad 5,7 miliona Kanadyjczyków. Raport z realizacji strategii za okres 2014–2019, podkreśla wagę rozprzestrzeniania dostępu do materiałów przez programy promujące edukację finansową w miejscu pracy lub szkole, a także w instytucjach zajmujących się finansami, np. doradztwem kredytowym lub wypełnianiem podatków. Wśród osób korzystających z programu zdecydowana większość (75–90 proc.) była zadowolona oraz oceniła go jako bardzo przydatny. Największym zgłaszanym problemem była trudność dostępu do materiałów edukacyjnych. Raport podsumowujący strategię wskazywał na konieczność kontynuowania współpracy z krajowymi i regionalnymi interesariuszami, przeprowadzanie pilotażowych działań na mniejszą skalę, wzmocnienie współpracy ze środowiskiem akademickim, dalsze inwestowanie w promowanie wiedzy finansowej (rząd Kanady, 2020).

Modelowe przykłady inicjatyw edukacji finansowej

Holandia

W Holandii powszechny jest udział w Narodowym Tygodniu Pieniądza, który ma na celu edukację uczniów szkół podstawowych, oraz w wydarzeniu Pension3Days, mającym na celu podniesienie świadomości emerytalnej. Strategia dotycząca edukacji finansowej w Holandii opracowana w 2019 r. kładzie silniejszy nacisk na zmianę zachowań niż tylko poszerzanie wiedzy finansowej. Wdrażanie strategii zachodzi za pośrednictwem platformy Money Wise. Platforma ma na celu pomaganie ludziom w tworzeniu bufora oszczędności na wypadek

takich sytuacji życiowych jak przejście na emeryturę, rozwód, choroba, narodziny dziecka. Wersja programu „Save Wise” została eksperymentalnie wprowadzona do kilku szkół. Po przejściu programu uczniowie zadeklarowali wzrost poziomu wiedzy oraz umiejętności z zakresu planowania wydatków, zarobków i oszczędności. Co więcej ich pewność siebie w domenie finansów zwiększyła się, pozwalając im na prowadzenie rozmów na temat finansów z kolegami oraz rodzicami (Amair i in. 2019).

Modelowe przykłady inicjatyw edukacji finansowej

Brazylia

W Brazylii bank centralny opracował szkolenie z cyfrowej edukacji finansowej skierowane przede wszystkim do personelu krajowych agencji ochrony konsumentów zajmujących się konsumentami usług finansowych. Program „Brazylia: E da sua conta” obejmuje szkolenie online i bibliotekę przypadków referencyjnych. Jej celem jest zwiększenie zdolności samodzielnego zajmowania się sprawami konsumentów.

Bank centralny Brazylii wdrożył również program szkoleniowy online dla nauczycieli i dyrektorów szkół uczestniczących w programie Aprender Valor, który zapewnia zajęcia z edukacji finansowej prowadzone w sposób zintegrowany z innymi przedmiotami, takimi jak matematyka i język portugalski. Po zakończeniu programu nauczyciele poddani są ewaluacji w celu zmierzenia wiedzy

finansowej, zachowania, postaw i dobrego samopoczucia w celu oceny wpływu szkolenia.

W 2010–2011 roku, do 800 brazylijskich szkół wprowadzony został przykładowy program edukacji finansowej podzielonej pomiędzy różne przedmioty, takie jak matematyka, portugalski, przyroda oraz historia. Nauczyciele przeszli szkolenie na ten temat i dodatkowo zostały im zapewnione materiały do samodzielnego doszkalania. Po zakończeniu badania materiały zostały udostępnione wszystkim nauczycielom w kraju. Badanie tego programu pokazało, że uczniowie, którzy brali w nim udział, posiadali większą średnią wiedzy finansowej, byli bardziej chętni oszczędzać i planować własne wydatki niż uczniowie, którzy nie przeszli szkolenia.

Modelowe przykłady inicjatyw edukacji finansowej

Austria

W Austrii bank centralny zaprojektował narzędzie wspomagające budżetowanie do młodych ludzi (m€ins). Do narzędzia uzyskać dostęp za pośrednictwem aplikacji lub skorzystać z wersji komputerowej. Narzędzie służy do ewidencjonowania transakcji finansowych dokonywanych kartą debetową, kredytową lub gotówką, prognozuje saldo oraz zawiera filmy wideo, statystyki, diagramy i tryb samouczka.

Dodatkowo w Austrii planowane jest wprowadzenie rządowego programu dotyczącego zarówno dzieci, jak i młodzieży w wieku szkolnym, a także młodych dorosłych oraz kobiet. Każdej z tych grup zostanie zapewniona edukacja z tematów dla nich ważnych.

Modelowe przykłady inicjatyw edukacji finansowej

Lekcje dla Polski

Przytoczone wcześniej praktyki stosowane w innych krajach pozwalają zidentyfikować pewne luki w systemie w Polsce:

- Podstawowym problemem jest brak ustrukturyzowanych działań na rzecz poprawy kompetencji finansowych, opartych o wiarygodne badania i ewaluacje. Rozwiązaniem jest stworzenie kompleksowej strategii jaka funkcjonuje na przykład w Kanadzie, która angażowałaby szeroki zakres podmiotów i instytucji. O ile w kwietniu 2023 w Polsce powstał projekt Krajowej Strategii Edukacji Finansowej dla Polski (OECD, 2023), to rzeczywiste działania i efekty będą widoczne dopiero za jakiś czas. Niemniej jednak jest to kluczowy krok jeśli chodzi o poprawę kompetencji a co za tym idzie również sytuacji finansowej Polaków.
- Brak wspierania rodziców w kształceniu finansowym swoich dzieci poprzez dostarczanie im odpowiednich materiałów edukacyjnych.
- Brak szkoleń dla ludzi młodych, zwłaszcza należących do grupy NEETs, bezrobotnych, emerytów.
- Brak wiarygodnej strony internetowej stanowiącej źródło wiedzy finansowej i ewentualnej pomocy dostosowanej do potrzeb obywateli.
- Ograniczona współpraca z instytucjami publicznymi, NGO, zakładami pracy w zakresie kształcenia finansowego.
- Brak badań pilotażowych weryfikujących skuteczność programów i działań prowadzonych m.in. w szkołach.
- Brak programów szkoleniowych dla nauczycieli, przygotowujących ich do kształcenia uczniów z zakresu finansów w szkołach oraz brak ewaluacji ich kompetencji.

Realizacja wymienionych działań miała pozytywny wpływ na wiedzę finansową w innych krajach i stanowi też szansę na poprawę poziomu wiedzy Polaków. Niektóre z wymienionych punktów zostały uwzględnione w nowo powstałym projekcie Krajowej Strategii Edukacji Finansowej dla Polski (OECD, 2023).

Modelowe przykłady inicjatyw edukacji finansowej

Działania na rzecz edukacji finansowej w Polsce

W Polsce podobnie jak w innych krajach podejmowane są działania na rzecz poprawy kompetencji finansowych. Większość projektów publicznych związanych z edukacją finansową tworzonych jest lub współfinansowanych przez Ministerstwo Finansów.

W 2006 roku powołany został zespół ds. działań edukacyjnych w zakresie funkcjonowania rynku finansowego. Celem zespołu jest wypracowanie rozwiązań przyczyniających się do zwiększenia świadomości społecznej w zakresie finansów i rynku finansowego oraz budowania zaufania wobec poszczególnych segmentów rynku finansowego w Polsce. Ostatnie posiedzenie zespołu skupiało się na tworzeniu założeń i programu nauczania nowego przedmiotu biznes i zarządzanie (BiZ) w liceach, szkołach branżowych i technicznych. Wprowadzenie do szkół ponadpodstawowych przedmiotu, który zawiera treści finansowe i ma być nauczany zarówno na poziomie podstawowym, jak i rozszerzonym, pozwoli na zdawanie go na egzaminie maturalnym. Największym wyzwaniem jest opracowanie narzędzi wspomagających nauczycieli, szczególnie w zakresie nowych treści kształcenia.

Dodatkowo Ministerstwo Finansów prowadzi kilka corocznych projektów, które skierowane są głównie do młodzieży. Jednym z nich jest projekt „Finansoaktywni”.

Misja edukacyjna programu skupia się wokół tematyki podatkowej lub budżetowej i zmienia co roku:

- **2015 – Podatki**
- **2016 – Budżet**
- **2017 – Uczciwie płacę podatki**
- **2018 – Budżet. Ogarniamy wydatki**
- **2019 – Rozumiemy podatki**
- **2020 – Planujemy budżet**
- **2021 – Podatki. To się opłaca**

Program ma na celu kształtowanie świadomości podatkowej i uświadamianie uczniom znaczenia budżetu. Ostatnia edycja skierowana była do ostatnich klas szkół podstawowych. Dodatkowym etapem programu był

konkurs, który sprawdzał wiedzę uczniów z uzyskanych w trakcie projektu materiałów.

Ministerstwo promuje również platformę internetową TAXEDU stworzoną przez Parlament Europejski i Komisję Europejską, prowadzoną przy udziale administracji podatkowych państw członkowskich, w tym Polski. Odbiorcami są osoby w wieku od 9 do 25 lat, a głównymi celami są edukacja podatkowa, ograniczenie negatywnych zjawisk, takich jak unikanie opodatkowania czy oszustwa podatkowe i informowanie o usługach i dobrach, które są finansowane z podatków (np. edukacja, opieka zdrowotna, bezpieczeństwo). Większość prowadzonych dotychczas projektów skupia się na zrozumieniu podatków i budżetu państwowego, warto rozważyć rozszerzenie edukacji o tematy takie jak ubezpieczenia, emerytura czy inwestycje, które będą skierowane również do szerszego społeczeństwa.

W kwietniu został ogłoszony projekt Krajowej Strategii Edukacji Finansowej dla Polski (OECD, 2023), której priorytety mają zostać zrealizowane w ciągu siedmiu lat. Strategia w dużej mierze pokrywa zidentyfikowane luki występujące w polskim systemie edukacji finansowej wymienione w poprzednim rozdziale.

Strategia podzielona jest na etapy, w pierwszym trzyletnim okresie działania mają koncentrować się na najbardziej wrażliwych na problemy finansowe grupach, wśród których są:

- gospodarstwa domowe o niskich dochodach;
- konsumenci zagrożeni nadmiernym zadłużeniem lub już nadmiernie zadłużeni;
- osoby pracujące, zwłaszcza zbliżające się do wieku emerytalnego;
- dzieci, młodzież, rodzice i nauczyciele;
- uchodźcy z Ukrainy.

Do głównych priorytetów strategii należy zwiększenie odporności finansowej Polaków poprzez umiejętnie planowanie wydatków i zarządzanie ryzykiem, poprawa podejmowania długoterminowych decyzji finansowych, zwiększenie umiejętności z zakresu inwestowania na rynku finansowym oraz podniesienie świadomości Polaków o tym, gdzie znaleźć rzetelne informacje edukacyjne, finansowe i ewentualną pomoc. Przekłada się to m.in. na następujące działania:

- opracowanie i wdrożenie nowych oraz istniejących programów edukacji finansowej dla priorytetowych grup docelowych;
- opracowanie i przeprowadzenie szeroko zakrojonych kampanii informacyjnych na temat różnego rodzaju ryzyka;
- opracowanie i wdrożenie programów mających na celu podniesienie poziomu cyfrowych kompetencji finansowych mieszkańców Polski, świadomości emerytalnej, programów edukacji finansowej koncentrujących się na oszczędzaniu i inwestowaniu;

- nawiązanie współpracy z instytucjami publicznymi oraz organizacjami pracodawców, w celu pomocy pracodawcom w promowaniu programów edukacji finansowej w miejscu pracy;
- stworzenie wspólnego, godnego zaufania, rozpoznawalnego, cieszącego się zaufaniem i uznaniem użytkowników;
- ustanowienie programów szkolenia nauczycieli w zakresie edukacji finansowej, w ramach ich rozwoju zawodowego.

Realizacja założeń strategii ma być możliwa dzięki skoncentrowaniu programów na rzeczywistych potrzebach konsumentów, oparciu ich na dowodach, monitoringu i ewaluacji oraz zapewnieniu szerokiego grona dostawców edukacji finansowej. Jest to zdecydowanie krok naprzód, jeśli chodzi o rozwój kompetencji finansowych i szansa zwłaszcza dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji ekonomicznej.

Rozdział V

Wnioski i rekomendacje

W dzisiejszych czasach posiadanie wiedzy i umiejętności finansowych jest kluczowe dla jakości życia i stabilności finansowej jednostki oraz całego społeczeństwa.

Niemniej w Polsce oraz na świecie wiele osób wciąż boryka się z brakiem odpowiedniej wiedzy i umiejętności w zakresie finansów. Niedobory wiedzy występują zarówno wśród dzieci, jak i osób dorosłych. Poniżej przedstawiamy rekomendacje mające na celu poprawę stanu wiedzy ekonomicznej wśród Polaków:

1. Wsparcie rodziców i szkół w rozpoczęciu edukacji finansowej od najmłodszych lat

Głównym źródłem wiedzy na temat finansów wśród uczniów są ich najbliżsi, tj. rodzice i krewni, którzy nie zawsze są w stanie zapewnić odpowiednią edukację ekonomiczną swoim dzieciom, gdyż sami nie dysponują podstawową wiedzą w tym zakresie. Wiedza, zachowania i postawy dzieci są w dużym stopniu odzwierciedleniem tego, co prezentują im rodzice. Korzystnym rozwiązaniem byłoby przygotowanie programów i materiałów edukacyjnych, które pomogłyby rodzicom wspierać swoje dzieci w zakresie kształtowania kompetencji finansowych przed obowiązkiem szkolnym. Podobnie, istotne jest aby wprowadzać tematy związane z zarządzaniem finansami do programów nauczania najmłodszych uczniów.

2. Dostosowanie treści programów i zajęć szkolnych do potrzeb uczniów i aktualnych problemów oraz warunków finansowych

O ile szkoły pełnią ważną funkcję w kształceniu umiejętności finansowych uczniów, o tyle odbywa się to głównie w ramach innych zajęć (przede wszystkim matematyki), które nie przykładają tak dużej wagi do zagadnień finansowych. Mimo że uczniowie potwierdzają, że mają styczność w szkole z terminami i zadaniami ekonomicznymi,

to wiedza, jaką wynoszą, pozostawia wiele do życzenia. Zgodnie z oczekiwaniami uczniów programy i zajęcia szkolne powinny w większym stopniu obejmować elementy praktyczne. Istnieje także potrzeba koncentrowania się w większym stopniu na podstawowych zagadnieniach. Edukacja szkolna powinna określać dokładne działania i cele kształcenia finansowego. Kluczowym rozwiązaniem jest określenie wyraźnych ram i kompetencji uczniów oraz ich ciągła aktualizacja. Uczniowie oczekują uwzględnienia praktycznego aspektu, co należy wziąć pod uwagę m.in. w utworzonym w szkołach przedmiocie: biznes i zarządzanie, który zastąpił podstawy przedsiębiorczości.

3. Przygotowanie nauczycieli do prowadzenia zajęć z zakresu finansów

Mając na uwadze, że w Polsce edukacja finansowa odbywa się w ramach innych zajęć, nauczyciele powinni mieć zapewnione odpowiednie szkolenia oraz materiały. Utworzony w szkołach przedmiot biznes i zarządzanie poza uczeniem zachowań powinien przybliżać uczniom także bieżącą sytuację gospodarczą i finansową i uczyć ich w odpowiedni sposób interpretować podstawowe wskaźniki ekonomiczne.

4. Skierowanie inicjatyw i programów z zakresu edukacji finansowej do osób dorosłych charakteryzujących się niższymi kompetencjami i świadomością finansową

Osoby w trudnej sytuacji ekonomicznej, osiągające niższy dochód, zwykle wykazują się niskimi kompetencjami finansowymi, co jeszcze bardziej pogarsza ich sytuację. Podobnie ludzie młodzi, niedysponujący zbyt dużym doświadczeniem w operacjach finansowych, jak i osoby starsze, które być może nie nadążają za zmieniającą się rzeczywistością finansową i narzędziami, a ich wiedza

jest nieaktualna, są bardziej narażeni na podejmowanie złych decyzji finansowych. Istnieje potrzeba organizacji kursów, szkoleń i programów informacyjnych dla grup szczególnie wrażliwych, które zakończyły już edukację i samodzielnie nie są w stanie dokształcać się w tym zakresie.

5. Organizacja inicjatyw, które oprócz poprawy świadomości finansowej zmieniłyby nawyki i postawy Polaków

Nawet w przypadku posiadania wysokiej wiedzy z zakresu finansów ludzie często odznaczają się raczej mało rozważnymi postawami i skupiają się na krótkookresowych celach. Niezbędne jest wdrożenie długofalowych projektów edukacji finansowej dla osób dorosłych, których obecnie w Polsce brakuje, a które nauczyłyby Polaków myślenia o dłuższej perspektywie i zabezpieczenia się na przyszłość.

6. Badania preferencji i zachęt, oraz opracowanie mechanizmów angażujących podmioty prywatne w edukację finansową

Współpraca władz publicznych z sektorem prywatnym (np. bankami) może zaowocować rozwiązaniami przyczyniającymi się do wzrostu świadomości w zakresie rynku finansowego i budowania zaufania konsumentów do instytucji finansowych. Organizacja zajęć przez instytucje finansowe w szkołach może mieć pozytywny wpływ na zaangażowanie i zainteresowanie finansami uczniów.

7. Ewaluacja projektów i programów nakierowanych na edukację ekonomiczną oraz określenie wytycznych dotyczących monitorowania oraz oceny programów

Wdrażane programy i interwencje rzadko są oceniane, co utrudnia wskazanie, czy osiągają założone cele, dlatego przeprowadzane programy wymagają odpowiedniej ewaluacji ich skuteczności. Ewaluacje pozwalają na zidentyfikowanie skutecznych działań i obszarów do dalszej poprawy systemu finansowego oraz wprowadzenie odpowiednich działań naprawczych i dostosowywanie aktywności do potrzeb społeczeństwa.

8. Stworzenie budzącej zaufanie i łatwej w obsłudze platformy poświęconej edukacji finansowej konsumentów

O ile konsumenci mają szeroką gamę dostępnych zasobów cyfrowych, o tyle wiele z nich nie budzi zaufania. Rozwiązaniem byłoby stworzenie strony internetowej będącej wyczerpującym źródłem wiarygodnych informacji. Mogłaby ona gromadzić materiały edukacyjne instytucji, które następnie byłyby wykorzystywane przez indywidualne osoby oraz nauczycieli w szkołach.

Źródła

1. Abreu, Margarida and Mendes, Victor, (2010), *Financial literacy and portfolio diversification*, *Quantitative Finance*, 10, issue 5, p. 515-528.
2. Agarwal S, Driscoll J, Gabaix X, Laibson D. (2009). "The Age of Reason: Financial Decisions over the Life-Cycle and Implications for Regulation". *Brookings Papers on Economic Activity*;2009(2):51-117.
3. Amagir, A., Groot, W., Maassen van den Brink, H., & Wilschut, A. (2019). *SaveWise: The design of a financial education program in the Netherlands*. *Citizenship, Social and Economics Education*, 18(2), 100-120.
4. Annamaria Lusardi & Carlo de Bassa Scheresberg, 2013. "Financial Literacy and High-Cost Borrowing in the United States," *NBER Working Papers 18969*, National Bureau of Economic Research, Inc.
5. Atkinson, Adele and Messy, Flore-Anne, (2011), *Assessing financial literacy in 12 countries: an OECD/INFE international pilot exercise**, *Journal of Pension Economics and Finance*, 10, issue 4, p. 657-665.
6. Batsaikhan, U., & Demertzis, M. (2018). *Financial literacy and inclusive growth in the European Union* (No. 2018/O8). *Bruegel Policy Contribution*.
7. Bialowolski, P., & Weziak-Bialowolska, D. (2021). *Good credit, bad credit: The differential role of the sources of debt in life satisfaction*. *Journal of Consumer Affairs*, 55(3), 967-994.
8. Bialowolski, P., Weziak-Bialowolska, D., Lee, M. T., Chen, Y., VanderWeele, T. J., & McNeely, E. (2021). *The role of financial conditions for physical and mental health. Evidence from a longitudinal survey and insurance claims data*. *Social Science & Medicine*, 281, 114041.
9. Bissey, Marie-Edith and Ortona, Guido, (2007), *The program for the simulation of electoral systems ALEX4.1: what it does and how to use it*, *POLIS Working Papers*, Institute of Public Policy and Public Choice - POLIS.
10. Bolaji-Adio, Adedayo; Iarossi, Giuseppe; Perotti, Valeria; Zottel, Siegfried.
11. Bolognesi A, Hasler A, Lusardi A (2020) *Millennials and money: financial preparedness and money management practices before covid-19*
12. Bottazzi, Laura and Lusardi, Annamaria, (2021), *Stereotypes in financial literacy: Evidence from PISA*, *Journal of Corporate Finance*, 71, issue C, number S0929119920302753.
13. Bucci A, Calcagno R, Marsiglio S (2022) *Financial literacy, human capital and economic growth*. Mimeo
14. CBM, 2022. *Poziom wiedzy finansowej Polaków 2022*, https://kef.edu.pl/wp-content/uploads/2022/03/kefip_badanie_poziom_wiedzy_finansowej_Polakow_2022.pdf
15. De Bruijn E-J, Antonides G (2020) *Determinants of financial worry and rumination*. *J Econ Psychol* 76:102233. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2019.102233>.
16. Dos Santos Felipe, Israel José & Ceribeli, Harrison & Lana, Túlio. (2017). *Investigating the level of financial literacy of university students*. *Revista de Administração de Administração, Contabilidade e Economia*. 16. 845. 10.18593/race.v16i3.13458.

17. Drolet, Marie. 2016. "Gender differences in the financial knowledge of Canadians". *Insights on Canadian Society*. March. Statistics Canada Catalogue no. 75-006-X.
18. Ferreira, M. B., de Almeida, F., Soro, J. C., Herter, M. M., Pinto, D. C., & Silva, C. S. (2021). On the relation between over-indebtedness and well-being: an analysis of the mechanisms influencing health, sleep, life satisfaction, and emotional well-being. *Frontiers in Psychology*, 1199.
19. Fonseca, R., Mullen, K.J., Zamarro, G. and Zissimopoulos, J. (2012), What Explains the Gender Gap in Financial Literacy? The Role of Household Decision Making. *Journal of Consumer Affairs*, 46: 90-106. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2011.01221.x>
20. Hastings JS, Madrian BC, SkimmyhornWL. 2012. Financial Literacy, Financial Education and Economic Outcomes. *Annual Review of Economics* 5: Submitted. Doi: 10.1146/annurev-economics-082312-125807
21. Hsu J. W. (2016). Aging and Strategic Learning: The Impact of Spousal Incentives on Financial Literacy. *The Journal of human resources*, 51(4), 1036–1067. <https://doi.org/10.3368/jhr.51.4.1014-6712r>
22. Kempson, HE., Collard, SB., & Moore, N. (2005). *Measuring financial capability: an exploratory study*. Financial Services Authority.
23. Klapper, L., Lusardi, A., & Van Oudheusden, P. (2015). *Financial literacy around the world*. World Bank. Washington DC: World Bank, 2, 218-237.
24. Koomson, I., Ansong, D., Okumu, M., & Achulo, S. (2022). Effect of financial literacy on poverty reduction across Kenya, Tanzania, and Uganda. *Global Social Welfare*, 1-11.
25. Lo Prete A (2018) Inequality and the finance you know: does economic literacy matter?. *Econ. Politica J. Anal. Inst. Econ* 35(1):183–205. <https://doi.org/10.1007/s40888-018-0097-3>.
26. Lusardi A, Michaud P-C, Mitchell OS (2017) Optimal financial knowledge and wealth inequality. *J Polit Econ* 125(2):431–477. <https://doi.org/10.1086/6909500>.
27. Lusardi A, Michaud P-C, Mitchell OS (2020) Assessing the impact of financial education programs: a quantitative model. In: *Econ Educ Rev* 78:101899. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2019.05.006>.
28. Lusardi, A., & Tufano, P. (2015). Debt literacy, financial experiences, and overindebtedness. *Journal of Pension Economics & Finance*, 14(4), 332-368. doi:10.1017/S1474747215000232
29. Lusardi, Annamaria & Tufano, Peter. (2009). *Debt Literacy, Financial Experiences, and Overindebtedness*. National Bureau of Economic Research. 10.3386/w14808.
30. Lusardi, Annamaria, and Olivia S. Mitchell. (2014). "The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence." *Journal of Economic Literature*, 52 (1): 5-44.
31. *Making sense of financial capability surveys around the World : a review of existing financial capability and literacy measurement instruments* (English). Washington, D.C. : World Bank Group.
32. Mitchell, O. S., & Lusardi, A. (2015). Financial literacy and economic outcomes: Evidence and policy implications. *The journal of retirement*, 3(1), 107-114.
33. Mitchell, Olivia & Lusardi, Annamaria. (2015). *Financial Literacy and Economic Outcomes: Evidence and Policy Implications*. *The Journal of Retirement*. 3. 107-114. 10.3905/jor.2015.3.1.107.

34. OECD (2020), *PISA 2018 Results (Volume IV): Are Students Smart about Money?*, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/48ebd1ba-en>.
35. OECD (2022), *Financial Literacy in Poland: Relevance, evidence and provision*.
36. OECD (2023), *Krajowa Strategia Edukacji Finansowej dla Polski*, <https://www.oecd.org/finance/financial-education/krajowa-strategia-edukacji-finansowej-polski.htm>
37. Potrich, Ani & Vieira, Kelmara & Mendes-Da-Silva, Wesley. (2016). Development of a financial literacy model for university students. *Management Research Review*. 39. 356-376. 10.1108/MMR-06-2014-0143.
38. Razen, M. (2021). Financial literacy, economic preferences, and adolescents' field behavior. *Finance research letters*, 40.
39. Richardson, T., Elliott, P., & Roberts, R. (2013). The relationship between personal unsecured debt and mental and physical health: a systematic review and meta-analysis. *Clinical psychology review*, 33(8), 1148-1162.
40. Robson, Thomas & Sánchez-Gómez, David & Cano, Francisco & Aranda, Ismael. (2013). Robson et al. 2012. Supplementary material published.
41. Rząd Kanady (2020). *Summative Evaluation of the Financial Literacy Program: Final Evaluation Report*, <https://www.canada.ca/en/financial-consumer-agency/corporate/planning/audit-evaluation/evaluation-report-financial-literacy-program.html#toc9>
42. Sconti, A. (2022). Having Trouble Making Ends Meet? Financial Literacy Makes the Difference. *Italian Economic Journal*, 1-32.
43. Stango, V. and Zinman, J. (2009), Exponential Growth Bias and Household Finance. *The Journal of Finance*, 64: 2807-2849. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.2009.01518.x>
44. Stewart, C. C., Yu, L., Lamar, M., Wilson, R. S., Bennett, D. A., & Boyle, P. A. (2020). Associations of health and financial literacy with mortality in advanced age. *Aging clinical and experimental research*, 32, 951-957.
45. Swiecka, Beata and Grima, Simon, (2019), Factors Affecting the Consumers' Choice of Payment Instrument in Poland, *European Research Studies Journal*, XXII, issue 4, p. 179-198.
46. Tabea Bucher-Koenen & Andreas Hackethal & Johannes Koenen & Christine Laudénbach, 2021. "Gender Differences in Financial Advice," *ECONtribute Discussion Papers Series 095*, University of Bonn and University of Cologne, Germany.
47. Van Rooij, M., Lusardi, A., & Alessie, R. (2011). Financial literacy and stock market participation. *Journal of Financial Economics*, 101(2), 449-472. doi:10.1016/j.jfineco.2011.03.
48. World Bank. (2018). *UFA 2020 Overview: Universal Financial Access by 2020*. <http://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/brief/achieving-universal-financial-access-by-2020>
49. Yu, L., Mottola, G., Bennett, D. A., & Boyle, P. A. (2021). Adverse impacts of declining financial and health literacy in old age. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, 29(11), 1129-1139.

evidin.pl
spotdata.pl
provident.pl